

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему ТИПИ Й ФУНКЦІЇ ПОБУТОВІЗМІВ
У ТВОРАХ М. МАТІОС ТА В. ЛИСА (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)**

Виконала студентка 2 курсу, групи 8.0359-у,
спеціальності 035 “Філологія”
освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

_____ М. О. Хоружевська

Керівник _____ канд. філол. наук,
доц. С. В. Сабліна

Рецензент _____ канд. філол. наук,
доц. Л. П. Бойко

Запоріжжя
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*
Кафедра *української мови*
Рівень вищої освіти *магістр*
Спеціальність *035 “Філологія”*
Освітня програма *“Українська мова та література”*
Спеціалізації *035.01 “Українська мова та література”*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

Р. О. Христіанінова

23 жовтня 2019 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Хоружевській Марії Олексіївни

1. Тема роботи *Типи й функції побутовізмів у творах М. Матіос і В. Лиса (порівняльний аспект)*, керівник роботи Сабліна Світлана Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, затверджені наказом ЗНУ від 26 травня 2020 року № 612-с.

2. Строк подання студентом роботи – 01.12.2020

3. Вихідні дані до роботи: *Матіос М. В. Солодка Даруся : роман. Львів : Піраміда, 2005. 176 с. ; Матіос М. В. Майже ніколи не навпаки : роман. Львів : Піраміда, 2007. 176 с. ; Лис В. С. Соло для Соломії : роман. Харків : Книжковий Клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2018. 368 с. ; Лис В. С. Стара холера : роман. Харків : Книжковий Клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2018. 272 с.; наукові праці Л. М. Борис, М. О. Волошинової, Г. І. Гримашевич, Е. Д. Гоци, Р. Л. Сердеги та інших.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити).

1. Основні теоретичні питання, пов'язані із вивченням побутової лексики в лінгвістичній літературі.

2. Систематизація побутовізмів, що вживаються в історико-психологічних романах М. Матіос і В. Лиса.

3. Типологічна характеристика аналізованих лексем.

4. Функції побутових лексем в історико-психологічних романах М. Матіос і В. Лиса.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Сабліна С. В., доцент	10.01.2020	10.01.2020
Перший розділ	Сабліна С. В., доцент	10.02.2020	10.02.2020
Другий розділ	Сабліна С. В., доцент	13.04.2020	13.04.2020
Висновки	Сабліна С. В., доцент	07.09.2020	07.09.2020

6. Дата видачі завдання – 23 жовтня 2019 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Вересень-жовтень 2019 року	Виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Вересень-грудень 2019 року	Виконано
3.	Написання вступу	Січень 2020 року	Виконано
4.	Підготовка розділу 1 “Побутова лексика як об’єкт вивчення в мовознавстві”	Лютий-березень 2020 року	Виконано
5.	Написання розділу 2 “Функційне навантаження побутовізмів у романах М. Матіос і В. Лиса”	Квітень-травень 2020 року	Виконано
6.	Формулювання висновків	Вересень 2020 року	Виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Жовтень-листопад 2020 року	Виконано
8.	Захист роботи	Грудень 2020 року	

Студент _____

М. О. Хоружевська

Керівник роботи _____

С. В. Сабліна

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер _____

Л. М. Стовбур

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Типи й функції побутовізмів у творах М. Матіос та В. Лиса (порівняльний аспект)” містить 72 сторінки.

Для виконання кваліфікаційної роботи дібрано 1500 побутовізмів, опрацьовано 72 наукових джерела.

Об’єктом дослідження була побутова лексика, що вживається в історико-психологічних романах М. Матіос і В. Лиса.

Предмет дослідження – типологійні та функційні особливості побутовізмів, ужитих у романах М. Матіос і В. Лиса.

Мета роботи – порівняльний аналіз складу та специфіки функціонування побутовізмів в ідіостилі М. Матіос і В. Лиса.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

1) з’ясовано комплекс основних теоретичних питань, пов’язаних із вивченням побутової лексики в лінгвістичній літературі;

2) зібрано й систематизовано побутовізми, що вживаються в історико-психологічних романах М. Матіос і В. Лиса;

3) здійснено типологічну характеристику аналізованих лексем;

4) проаналізовано функції побутових лексем, ужитих в історико-психологічних романах М. Матіос і В. Лиса.

Для наукової інтерпретації фактичного матеріалу застосовувалися дві групи **методів**: 1) загальнонаукові (спостереження над мовним матеріалом, аналіз і синтез, індукція та дедукція, умовивід, зіставлення); 2) спеціальні методи (лінгвістичний аналіз, синхронно-описовий метод, метод компонентного аналізу, тематична класифікація, структурно-семантичний і порівняльний аналізи).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є першою спробою описати особливості функціонування побутової лексики в історико-психологічних романах М. Матіос і В. Лиса.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у школах різних типів при вивченні відповідних тем з лексики, стилістики та культури мовлення, а також у позакласній роботі.

Ключові слова: ГАСТРОНОМІЧНА ЛЕКСИКА, ДІАЛЕКТИЗМ, КОСТЮМ, ПОБУТОВА ЛЕКСИКА, ПОБУТОВІЗМ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ЛЕКСИКА, ФУНКЦІЯ

ABSTRACT

Master's thesis "Types and Functions of Vocabulary Used for Designation of the Daily Routine in the Works of Maria Matios and Vladimir Lis (Comparative Aspect)" contains 72 pages.

To fulfill the thesis 1500 household vocabulary were selected, 72 scientific sources were studied.

The object of the study were household vocabulary, which used in the historical and psychological novels by M. Matios and V. Lis.

The subject of study – the typological and functional features of household vocabulary, which used in the novels by M. Matios and V. Lis.

The aim of the study was a comparative analysis of the composition and specifics of the functioning household vocabulary in the idiostyle of M. Matios and V. Lis.

During the study the following **tasks** were completed:

- 1) the complex of the basic theoretical questions connected with the study of household vocabulary in the linguistic literature was clarified;
- 2) the household lexemes, which function in the works of M. Matios and V. Lis were collected and systematized;
- 3) the typological characteristic of the analyzed tokens was carried out;
- 4) the functions of the household lexemes, which used in the historical and psychological novels by M. Matios and V. Lis were analyzed.

For scientific interpretation of the actual material two groups of **methods** were used: 1) general science (observation of linguistic material, analysis and synthesis, induction and deduction, inference, comparison); 2) special methods (linguistic analysis, synchronic and descriptive method, component analysis method, thematic classification, structural, semantic and comparative analysis).

Scientific novelty of the study is the first attempt to describe the features of the function of household vocabulary in the historical and psychological novels by M. Matios and V. Lis

Application Field. The results of the study can be used in schools of different types when studying relevant topics in vocabulary, stylistics and speech culture, as well as in extracurricular work.

Keywords: AGRICULTURAL VOCABULARY, DIALECTICISM, FUNCTION, GASTRONOMIC VOCABULARY, HOUSEHOLD VOCABULARY, HOUSEHOLD, SUIT

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ПОБУТОВА ЛЕКСИКА ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В МОВОЗНАВСТВІ.....	10
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПОБУТОВІЗМІВ У РОМАНАХ М. МАТІОС І В. ЛИСА.....	19
2.1. Побутова лексика як засіб найменування реалій довкілля в романах М. Матіос і В. Лиса.....	19
2.1.1. Сільськогосподарська лексика.....	20
2.1.2. Назви їжі та кухонного начиння.....	25
2.1.3. Номінації хати, меблів і речей хатнього вжитку.....	29
2.1.4. Назви одягу та взуття.....	33
2.1.5. Назви звичаїв, обрядів, ігор і розваг.....	40
2.2. Образно-символічна функція побутовізмів.....	42
2.2.1. Побутова лексика з метафоричним значенням у романах М. Матіос.....	42
2.2.2. Побутова лексика у складі порівняльних зворотів у романах В. Лиса.....	46
2.3. Експресивно-оцінна функція побутової лексики.....	50
2.3.1. Побутовізми з емотивною функцією в романах М. Матіос.....	51
2.3.2. Побутовізми як емоційно-оцінний компонент тексту в романах В. Лиса.....	53
2.4. Характерологічна функція побутових вкраплень.....	56
2.4.1. Побутовізми як засіб характеротворення в романах М. Матіос.....	56
2.4.2. Побутова лексика з характерологічною функцією в романах В. Лиса.....	59
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Одним із актуальних завдань сучасної лінгвістики є синхронійний і діахронійний аналіз лексичних одиниць, які найтісніше пов'язані з життям і побутом народу, його матеріальною культурою. Побут відіграє важливу роль у житті людини, оскільки він демонструє смаки та уподобання, соціальний стан, менталітет народу, його світогляд, що й відбито в тих лексемах, які іменують побутові реалії.

Побутова, або розмовно-побутова лексика, – це загальноповсякденні слова, що в повсякденному спілкуванні є стилістично нейтральними, але в текстах художнього стилю виконують низку важливих функцій: створюють тло подій, що описуються; відтворюють національний колорит; демонструють історичний та соціально-побутовий зріз; використовуються з метою художньо-образної конкретизації дійсності.

Із-поміж художніх творів сучасної української масової літератури вирізняється творчість М. Матіос і В. Лиса, які активно вживають побутову лексику у творах. Сторінки їхніх романів про реалії сільського життя Буковини та Полісся наповнені численними деталями побутового життя, особливостями ведення господарства, народних звичаїв тощо.

Побутова лексика української мови досліджується різнопланово. Чимало діалектологічних студій було присвячено аналізу різних тематичних груп побутовізмів (Н. Клименко [32] – назви одягу у східностепових говірках Донеччини, Г. Гримашевич [20] – назви одягу та взуття в середньополіському діалекті, Г. Березовська [5] – структурна організація та географія назв традиційного одягу та прикрас у східноподільських говірках, Е. Гоца [22] – назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах, Н. Загнітко [27] – назви їжі та напоїв у східностепових говірках Донеччини, Л. Ур [63] – назви їжі й кухонного начиння у південно-ужансько-латорицьких угорських говірках Закарпатської області, О. Осирко [48] – назви вина і пива у говірках Східного Поділля, Л. Борис [10] – лексику їжі та напоїв у буковинських

говірках, І. Гороф'янюк [19] – структурна організація та ареалогія флорономенів центральноподільських говірок, Л. Тищенко [62] – структурна організація й динаміка побутової лексики південнослобожанських говірок, Л. Поліщук [55] – структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках, Р. Сердега [57] – сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини та ін.). Обстежено побутову лексику і пам'яткового фонду української мови (А. Сібрук [58] – структура та семантика назв прикрас на основі пам'яток XI-XIV ст., І. Царалунга [65] – назви речей домашнього ужитку в українських актових книгах XVI – початку XVII століття, О. Крижко [37] – розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – початку XVIII століття). Побутова лексика на матеріалі творів художньої літератури досліджена мало (С. Каленюк [31] – побутовізви у творчості У. Самчука, Г. Гримашевич – назви одягу та взуття в романі В. Шевчука “Стежка в траві. Житомирська сага” [21], Д. Ігнатенко [30] – найменування меблів та хатнього начиння у творах Т. Шевченка, Т. Піцура [52] – назви одягу і прикрас у романі І. Чендея “Птахи полишають гнізда”).

Знаходимо й поодинокі розвідки на предмет дослідження побутовізмів у творах М. Матіос, зокрема М. Цуркан [66] досліджувала їх як засіб стилізації розмовності у прозі письменників Буковини початку XXI століття, С. Ковпик [52] вивчала поетику густативів у повісті “Кулінарні фіглі”. Для компаративного аналізу специфіки функціонування побутовізмів були обрані романи М. Матіос “Солодка Даруся”, “Майже ніколи не навпаки” і В. Лиса “Соло для Соломії”, “Стара холера”. Побутова лексика зазначених романів М. Матіос і В. Лиса досі не була об'єктом окремої лінгвістичної розвідки. Цим і зумовлена **актуальність** нашої роботи.

Об'єктом дослідження є побутова лексика, що вживається в історико-психологічних романах М. Матіос і В. Лиса.

Предмет дослідження – типологічні та функційні особливості побутовізмів, ужитих у романах М. Матіос і В. Лиса.

Мета роботи – порівняльний аналіз складу та специфіки функціонування побутовізмів в ідіостилі М. Матіос і В. Лиса.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) з'ясувати комплекс основних теоретичних питань, пов'язаних із вивченням побутової лексики в лінгвістичній літературі;
- 2) зібрати й систематизувати побутовізми, що вживаються в історико-психологічних романах М. Матіос і В. Лиса;
- 3) здійснити типологічну характеристику аналізованих лексем;
- 4) проаналізувати функції побутових лексем, ужитих у романах М. Матіос і В. Лиса.

Методи дослідження. Для наукової інтерпретації фактичного матеріалу застосовуються дві групи методів: 1) загальнонаукові (спостереження над мовним матеріалом, аналіз і синтез, індукція та дедукція, умовивід, зіставлення); 2) спеціальні методи (лінгвістичний аналіз, синхронно-описовий метод, метод компонентного аналізу, тематична класифікація, структурно-семантичний і порівняльний аналізи).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є першою спробою компаративного опису особливостей функціонування побутової лексики в історико-психологічних романах М. Матіос і В. Лиса.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у школах різних типів при вивченні відповідних тем з лексики, стилістики та культури мовлення, а також у позакласній роботі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи виголошено на XII університетській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених “Молода наука-2019”, що проходила 15-17 квітня 2019 року в Запорізькому національному університеті.

Публікації. Основні наукові результати дослідження відображено в тезах: Функції побутової лексики у творі М. Матіос “Солодка Даруся”. *Молода наука 2019 : Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених. Серія : Філологічні науки.* Т. 2. Запоріжжя, 2019. С. 95–97.

РОЗДІЛ 1

ПОБУТОВА ЛЕКСИКА ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В МОВОЗНАВСТВІ

Народний побут українців складався упродовж століть та ввібрав у себе досвід багатьох поколінь. Лексеми, які позначають реалії матеріального світу, відображають соціальний статус, побутову культуру народу та становлять значний інтерес для вивчення.

Побутова лексика – це лексеми, до складу яких входять слова, що називають предмети і явища, поширені в побуті всіх груп населення. До побутовізмів зараховують назви житла, меблів, господарських предметів, одягу та взуття, їжі та напоїв, посуду та кухонного начиння, свійських тварин і птахів, знарядь праці, трудових процесів і дій, звичаїв, обрядів, ігор, розваг тощо [46, с. 493].

Н. Бабич у підручнику “Практична стилістика і культура української мови” уживає термін “специфічна побутова лексика”, аргументуючи це тим, що це пласт лексики характерний для певної історичної доби, тієї чи іншої соціальної групи і який має особливий колорит історичного минулого (архаїчна побутова лексика) або сучасного життя (сучасна побутова лексика). Дослідниця зазначає, що ця група лексики переважає в жанрах розмовного стилю, звідки проникає в художній [3, с. 55].

Перші дослідження побутової лексики носили переважно етнографічний та історико-археологічний характер. Учені-етнографи, вивчаючи культуру та побут різних регіонів України, звертали увагу на особливості народного житла і господарських споруд (будівельний матеріал, форму, особливості проектування, зовнішнє і внутрішнє оздоблення); різноманітність частин будинку, начиння та оздоблення кімнат, усе, чим вони обладнані; дослідники детально описували одяг, взуття, кухонне начиння, їжу та окремі предмети.

Цінним джерелом для вивчення побутової лексики стали народні назви одягу, взуття та прикрас. Одним із перших наукових досліджень предметів гардеробу на західноукраїнських землях стала праця Я. Головацького “О

народной одежде и убранстве русинов или руських в Галичине и северо-восточной Венгрии” [18]. За період від 1830 до 1840 року етнограф щорічно подорожував містами й селами Галичини та Буковини, фіксуючи деталі костюма та побуту.

Низка етнографічних робіт присвячені лексико-тематичній групі одягу. Ці дослідження, у яких порушувалися проблеми матеріальної культури, дають цінний, хоча і незначний за обсягом, матеріал про походження українського одягу, її ролі в матеріальному і духовному житті народу [20, с. 13]. Більшість етнографів у своїх роботах розглядають переважно комплекс народного костюма. У розвідці “Востоочнославянская этнография” Д. Зеленін здійснює порівняльний аналіз народної культури східних слов’ян і що безперечно має значення для мовознавчої науки подає етимологію назв одягу і взуття [29].

Досліджуючи східнослов’янський костюм, Г. Маслова подає класифікацію одягу за функційним призначенням та виділяє три основні складники традиційного народного костюма: натільний одяг; верхній одяг, який авторка класифікує за статтю користувача; одяг для рук [50].

Певну цінність мають етнографічні роботи, присвячені дослідженню діалектних назв їжі та посуду. Першим систематизованим джерелом та одночасно першою спробою тематичного етнографічного узагальнення інформації про українську народну їжу є розділ книги відомого українського історика та етнографа середини XIX ст. М. Маркевича “Звичаї, повір’я, кухня і напої малоросіян. Вилучено з нинішнього народного побуту”. Це дослідження носить описовий характеру, у якому подані лише відомості про страви та напої [42].

В історичному аспекті назви посуду розглянула й описала в науковій розвідці “Розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – початку XVIII ст. (назви їжі, напоїв, продуктів харчування)” О. Крижко [37].

Багато етнографів приділяли увагу лексиці, пов’язаній з сільським господарством. Сільськогосподарська лексика тісно переплітається і з іншими

тематичними групами: знаряддя праці, будівлі, будівельні споруди і будівництво, назви меблів, назви предметів домашнього вжитку й інші групи. Серед тих, хто приділяв увагу вивченню вказаної групи лексики, можна назвати таких етнографів: В. Горленко, І. Бойко, А. Куницький [8], К. Мошинський [71], Й. Журавська-Чащевська [72].

Наприкінці ХХ ст. у вітчизняній мовознавчій науці поживається інтерес до вивчення побутової лексики. Дослідження різних тематичних груп побутовізмів дає цінну інформацію, розширює емпіричну базу української діалектології.

Різномасштабні проблеми дослідження побутової лексики представлено в працях Н. Бойко [9], А. Бурячка [11], С. Єрмоленко [26], А. Поповського [56], І. Кокуза, М. Куцала [70], А. Юско-Стекеле [69] та ін.

Окремої уваги заслуговує праця К. Глуховцевої “Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнословобожанських говірок” [17], у якій дослідниця подає на окремих картах номінацію предметів побуту на двох хронологічних зрізах – за етнографічними свідченнями кінця ХІХ ст. і докладними польовими записами діалектного матеріалу кінця ХХ ст.

Комплексним дослідженням побутової лексики окремої говірки є дисертація Л. Тищенко “Структурна організація й динаміка побутової лексики південнословобожанської говірки” [62], у якій мовознавець проаналізувала склад, структурну організацію, семантику й просторову варіативність та змінність у часі побутової лексики південнословобожанських говірок. На підставі аналізу Л. Тищенко поділяє побутовізми на такі тематичні групи:

1) лексика на позначення житлових приміщень (назви житлових споруд, їх зовнішня характеристика; назви основних частин, деталей будівлі житла; назви хатніх забудов; назви внутрішнього упорядкування житла);

2) лексика на позначення господарських приміщень (місце, на якому розташовується хата з господарськими будівлями, приміщення для свійських тварин, зимівлі вуликів, птиці, для зберігання зерна, снопів,

полови, соломи, дров; погреб та його частини; колодязь та його частини; огорожі);

3) назви меблів та предметів хатнього вжитку (меблі для сидіння; стіл та його частини; меблі для одягу; меблі для спання та їх частин; меблі для посуду та продуктів).

Як бачимо, Л. Тищенко детально розглянула назви приміщень та меблів, проте її увагу оминули назви їжі, кухонного начиння, одягу та інших тематичних груп побутової лексики.

Народні назви одягу і взуття досліджувала Г. Войтів. У ході аналізу кожної назви авторка дає семантичну характеристику компонентів аналізованих підгруп і мікрогруп, встановлює першу фіксацію слів, розглядає семантичні зміни, простежує діахронічні процеси в семантичній структурі багатозначних слів [13].

Студіями, об'єктом зацікавлення яких обрано тематичну групу назви одягу, взуття та прикрас, є дослідження таких учених, як З. Бичко “Назви одягу та взуття в наддністрянському говорі” [7], Я. Вакалюк “Лексико-семантична характеристика назв одягу в говірках Прикарпаття” [12], В. Зайченко “Народне вбрання Чернігівщини кінця XVII – середини XX століття” [28], Н. Клименко “Назви одягу в східностепових говірках Донеччини” [32], О. Коваленко “Назви взуття в говорах Миколаївщини” [33], Л. Лисиченко “Архаїчні назви одягу в східнословобожанських говірках” [41], О. Неділько “Назви одягу і взуття в говірках Чернігівщини” [45], Н. Пашкова “Назви одягу в українських говорах Карпат (структурно-семантична, генетична та ареальна характеристика)” [50], Т. Піцури “Архаїчні назви взуття в українських карпатських говорах” [53].

Н. Клименко досліджує назви одягу Донеччини. Тематичну групу одягу дослідниця розділяє на такі лексико-семантичні групи: назви верхнього, нагрудного, дитячого одягу, кожна з яких розпадається на дрібніші лексико-семантичні парадигми: назви сорочок, назви спідниць, назви чоловічого стегової одягу [32].

Н. Пашкова описала назви одягу і взуття карпатського регіону. Здійснивши системний аналіз цієї групи лексики, дослідниця виділила в складі зібраної тематичної групи окремі лекско-семантичні підгрупи, визначила структуру цих підгруп, з'ясувала і уточнила походження первинних назв, принципи і способи вторинної номінації [50].

Поліська лексика для позначення одягу та взуття ставала об'єктом дослідження багатьох учених, наприклад: кандидатська дисертація Ф. Бабія “Побутова лексика говірок середнього басейну Горині (назви одягу, взуття та головних уборів)” [2], монографія А. Никончука “Назви одягу та взуття правобережного Полісся” [47], стаття Л. Анісімової [1]. Зібраний матеріал згруповано в лексико-семантичні групи, кожна з яких аналізується за однаковим алгоритмом: встановлюється структурна організація лексики, відзначаються семантичні особливості, принципи і способи її номінації, визначаються междіалектні паралелі, зв'язки та відповідності. Досліджуючи побутову лексику в українській мові, Г. Хмара дисертаційну працю присвятила вивченню номінацій одягу та взуття в різних видах національної мови (літературному, жаргонному, просторічному, діалектному) [64].

Лінгвогеографічне дослідження найменувань одягу в говорах Закарпаття здійснене в дисертації М. Дерке “Назви одягу в угорських говорах Закарпаття” [23]. Авторка аналізує зміни у лексичному складі досліджуваних говорів, зокрема, розглядає архаїзми та нові найменування в лексико-семантичній групі назви одягу, що не фіксуються словниками угорської літературної мови та діалектними словниками. М. Дерке причини появи синонімів (лексичних паралелізмів) у групі назв одягу пов'язує з функціонуванням одночасно кількох лексем різного походження на означення однієї реалії. Уперше в мовознавстві дослідниця докладно охарактеризувала назви одягу, утворені від власних імен. Крім того, у праці подано деякі етнографічні довідки про види одягу.

Лексика житлово-громадського комплексу споруд та їх елементів в україністиці була спеціальним об'єктом дослідження в працях П. Лизанця [38],

З. Ганудель [16], К. Глуховцевої [17], Й. Дзензелівського [24], Л. Дорошенка [25] та ін.

У статті В. Пілецького “Гене́за лексико-семантичної групи назв будівель для худоби та птиці в наддністрянських говорах півдня Тернопільщини” [51] здійснено етимологічний аналіз назв будівель господарського призначення. Автор зосереджує свою увагу на багатій синоніміці досліджуваних лексичних одиниць.

Д. Ігнатенко зазначає, що на сучасному етапі розвитку мови як елемента культурної спадщини нації кількість найменувань хатнього начиння є досить різноманітною. Їх дослідження в структурно-семантичному змісті тематичної групи лексики “хатнє начиння” в літературній мові та в народних говірках дає змогу розкрити духовний потенціал нації [30, с. 76–77]. Дослідник пропонує аналізувати номінації хатнього начинання за такою класифікацією:

1) тематична група “Меблі”: лексико-семантичні підгрупи “Нижній ярус улаштування житла”, “Верхній ярус улаштування житла”;

2) тематична група “Хатнє начиння”: лексико-семантичні підгрупи “Ритуальні та святкові предмети”, “Ткані вироби”, “Начиння для зберігання і переробки продуктів”, “Начиння для приготування та вживання їжі”, “Начиння для вживання, перенесення і зберігання води і напоїв”, “Начиння для прання, прасування, миття й купання”, “Пічне начиння”.

Лексико-тематичній групі назв їжі та кухонного начиння присвятили свої праці такі вітчизняні мовознавці: М. Волошинова (назви посуду в східнословобожанських говірках) [14], З. Ганудель (назви їжі, посуду і начиння в лексиці українських говорів Східної Словаччини) [16], Л. Ур (назви їжі й кухонного начиння в південних ужансько-ляторицьких угорських говірках Закарпатської області) [63]. У дисертаційній роботі Е. Гоци “Назви їжі й кухонного начиння в українських Карпатських говорах” [22] здійснено лексиколого-етимологічний аналіз українських карпатських назв. Науковець поділяє назви їжі на такі лексико-тематичні групи:

1) загальні назви їжі та лексика, пов’язана з часом споживання їжі;

- 2) назви хлібних та інших виробів з тіста;
- 3) номінація страв з інших рослинних продуктів;
- 4) назви їжі тваринного походження;
- 5) назви рідких страв, напоїв і приправ.

Предмети кухонного побуту в цій праці поділяються на назви посуду та номени на позначення іншого кухонного начиння.

На думку Оскірка О. П., український народ за своєю ментальністю завжди вирізнявся від інших народів гостинністю, умінням шанувати звичаї та обряди, різного роду свята, зокрема храмові: весілля, хрестини, похорони, зустрічі тощо. Саме тому сьогодні як і в старожитності було багато нагод для вживання спиртних (алкогольних) напоїв [48, с. 329]. Дослідник детально проаналізував номінації вина та пива у говірках Східного Поділля, а також визначив найбільш продуктивні способи утворення цих номенів та їх структуру.

Грунтовним дослідженням назв посуду в сучасній українській мові є дисертація Н. П'яст [49]. У праці виокремлено та системно проаналізовано тематичну групу назв посуду на підставі лексикографічних матеріалів та етнографічних джерел. Авторка подає системний лексико-етимологічний та словотвірний аналізи номінацій посуду в українській літературній мові, виділяє словотвірні типи та моделі номінативних і дериваційних засобів.

У статті Т. Піцури “Назви хатніх речей в українських говорах Карпат (стан вивчення, склад, структурна організація)” [54] системно проаналізовано діалектний мовний матеріал, що репрезентує назви хатнього начиння. На основі зібраного у карпатських говірках діалектного матеріалу авторка запропонувала власну класифікацію цієї групи лексики і виділила такі лексико-тематичні групи:

- 1) постільна білизна;
- 2) постільні речі, які використовуються для снання;
- 3) вироби з тканини, що виконують у побуті атрибутивну функцію;
- 4) вироби з тканини, що виконують утилітарну функцію.

Дослідженню групи побутової лексики, пов'язаної з різноманітними видами промислів, сільського господарства присвячена праця Р. Сердеги “Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини)” [57]. Автор класифікує господарчу лексику на такі підгрупи:

- 1) назви сільськогосподарських культур;
- 2) назви сортів сільськогосподарських рослин;
- 3) назви хвороб і шкідників сільськогосподарських культур;
- 4) лексика на позначення різних періодів росту і досягання сільськогосподарських культур;
- 5) найменування сільськогосподарських робіт;
- б) агентиви;
- 7) назви сільськогосподарських знарядь;
- 8) назви господарських приміщень.

С. Биби́к зазначає, що за фіксацією найменших побутових деталей, за безмежним нанизуванням окремих дрібниць стоїть надзавдання художника слова – показати національно-культурну, етнічну відмінність побуту українців [6, с. 6]. Дослідниця називає такі функції побутовізмів у художньому тексті: створення ситуативно нейтрального предметного тла подій, що розгортаються, національно-культурна функція, мовно-часова, історична, соціально-побутова, знаково-символічна.

Обстежуючи гуцульську побутову лексику в романі Р. Іваничука “Вогненні стовпи”, дослідниці І. Бабій та О. Семенюк зазначають, що введені в мову твору побутовізми забезпечують переконливість та етнографічну достовірність художньої оповіді. Крім того, вони виконують гносеологічну функцію, знайомлячи читача з особливостями господарювання певної етнографічної групи, її виробничою діяльністю, стравами, вбранням тощо, а також беруть активну участь у збагаченні та розбудові тропів і стилістичних фігур [4, с. 21–22].

А. Коваль у підручнику “Практична стилістика сучасної української мови” побутову лексику відносить до розмовно-просторічної та зазначає, що

основне місце її вживання – вільна, невимушена усна розмовна мова; тому в художній прозі вона служить засобом характеристики мови персонажів (їх віку, статі, освіти, індивідуальних рис мовлення і поведінки та ін.) [34, с. 99].

Аналіз наукової літератури засвідчив глибокий інтерес дослідників до складу, структури, семантики та етимології різних тематичних груп побутової лексики. Проте об'єктом таких досліджень стає переважно діалектна побутова лексика. Натомість типологій функційного призначення та стилістичного використання, місця побутовізмів в ідіостилі письменника майже не знаходимо.

Отже, проаналізувавши лінгвістичні та етнографічні роботи вчених, робимо висновок, що побутова лексика є цілісним утворенням, що складається з великої кількості лексико-тематичних і лексико-семантичних груп. Вона являє собою складну систему, яка протягом останніх десятиліть підвищила науковий інтерес до її вивчення. Проте ці роботи носять здебільшого фрагментарний характер, а комплексного системного дослідження побутовізмів у творах окремого письменника в мовознавчій науці не знаходимо. Побутові лексеми у творчості М. Матіос і В. Лиса ще не ставали об'єктом спеціального дослідження, а тому вважаємо, що ця розвідка може встановити склад та структуру побутовізмів, їх місце в ідіостилі письменників, а найголовніше функційне призначення аналізованої лексики.

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПОБУТОВІЗМІВ У РОМАНАХ М. МАТІОС І В. ЛИСА

М. Матіос і В. Лис активно вводять у текст романів побутові вкраплення. Це можна пояснити тим, що письменники намагаються всебічно відтворити життя та побут буковинського й поліського села ХХ ст., що неможливе без залучення величезного пласту побутової лексики. Крім того, такі елементи митці слова використовують для детальнішого, колоритнішого зображення середовища, у якому розгортаються події твору, а також для залучення до художнього світу читача, для активізації його мислення, уяви, оскільки він, натрапляючи на сторінках твору на найчастіше повторювані в повсякденному житті назви реалій, краще розуміє письменника й зображуваного ним героя, уявляє життя, побут, матеріальні статки, світосприйняття кожного персонажа.

З огляду на це побутовізми стають важливим елементом мовної тканини художнього твору, що несуть інформацію про матеріальну та духовну культуру народу, а відтак, відтворюють національно-культурний колорит. Дослідження показало, що побутова лексика, ужита в романах М. Матіос “Солодка Даруся”, “Майже ніколи не навпаки” та В. Лиса “Стара холера”, “Соло для Соломії”, виконує такі функції: номінативну, образно-символічну, експресивну, характерологічну.

2.1. Побутова лексика як засіб найменування реалій довкілля в романах М. Матіос і В. Лиса

Лексико-семантичний аналіз побутової лексики, ужитої в зазначених романах М. Матіос і В. Лиса, засвідчив уважне ставлення письменників до відтворення реалій повсякденного сільського життя. Побутовізми з номінативною функцією можна виокремити в такі лексико-тематичні підгрупи: сільськогосподарська лексика, назви їжі та кухонного начиння, номінації хати,

меблів і речей хатнього вжитку, назви на позначення народного костюма, назви звичаїв, обрядів, ігор та розваг.

2.1.1. Сільськогосподарська лексика

Велику лексико-семантичну групу становлять номінації, що відтворюють реалії сільськогосподарського життя. Це й не дивно, адже українці здавна славилися домашніми промислами. У межах цієї підгрупи лексики виокремлюємо, спираючись на класифікацію Р. Сердеги [57], такі тематичні групи: назви господарських приміщень; номінації сільськогосподарських знарядь; назви матеріалів; назви рослин, тварин, птахів, комах; назви на позначення процесів дозрівання тварин; найменування сільськогосподарських робіт; агентиви.

Відтоді як людина почала вести осілий спосіб життя, у неї виникла потреба у постійному притулку, а її заняття, зокрема обробіток землі та скотарство, зумовили необхідність у спеціальних приміщеннях для зберігання врожаю, знарядь праці та для утримування худоби. Найменування будівель господарського призначення різноманітні, проте відзначаються незначною варіантністю. У межах тематичної групи “Назви господарських приміщень” виділимо такі мікрогрупи:

1) назви будівель для зберігання й обробки врожаю: *стодола* [43, с. 13], *олійня* [43, с. 21], *пивниця* [43, с. 18], *вітряк* [43, с. 20], *млин* [43, с. 60], *тепличка* [43, с. 64], *сіни* [43, с. 45], *горище* [44, с. 4], *клуня* [44, с. 50], *комора* [40, с. 40], *льох* [40, с. 254];

2) найменування приміщень для худоби та їх частин: *стайня* [43, с. 12], *курник* [43, с. 15], *виходок* [43, с. 13], *буда* [43, с. 45], *повітка* [43, с. 45], *толока* [43, с. 129], *літня стайня* [44, с. 10], *овеча кошара* [44, с. 17], *ясла* [44, с. 4], *загата* [44, с. 12]; *хлів* [40, с. 46], *корівник*, *телятник*, *свинарник* [39, с. 223], *крокви* [39, с. 212];

3) назви інших господарських будівель: *халабуда* [43, с. 27], *дровітня* [43, с. 21], *кузня* [43, с. 54], *возниця* [43, с. 23], *літня кухня* [43, с. 126], *бужарня-*

возниця [43, с. 143], *шопа* [44, с. 36], *колиба* [44, с. 55], *дроворуб* [43, с. 74], *конюшня* [40, с. 215], *дровняк* [39, с. 110], *кочегарка* [39, с. 186], *пилорама* [39, с. 273], *оранжерей* [39, с. 349];

4) лексеми на позначення частин двору та споруд, розташованих на ньому: *подвір'їшні ворота* [43, с. 80], *частокол* [43, с. 16], *паркан* [43, с. 10], *хвіртка* [43, с. 26], *брама* [43, с. 28], *ворітця* [43, с. 29], *залізна огорожа* [43, с. 30], *хвіртка на обору* [43, с. 43], *дрантивий паркан* [43, с. 117], *криниця* [43, с. 15], *хітанка, гойданка* [44, с. 53], *тин* [44, с. 62], *альтанка* [40, с. 278], *призьба* [39, с. 42], *арка* [39, с. 54], *нужник* [39, с. 86], *колодязь* [39, с. 155], *рукомийник* [39, с. 276].

До тематичної групи “Назви сільськогосподарських знарядь” зараховуємо й лексеми на позначення транспортних засобів, оскільки обробіток землі був неможливий без волової чи кінської упряжі, а також назви зброї, тому що полювання є одним із важливих промислів селян.

Тематична група “Номінації сільськогосподарських знарядь праці” охоплює такі мікрогрупи:

1) знаряддя для обробітку землі / сіна / дерев / рослин: *граблі* [43, с. 25], *дряпак* [43, с. 74], *сапка* [43, с. 92], *вила* [43, с. 13], *коса* [43, с. 48], *сокира* [40, с. 157], *городник* [40, с. 113], *ножик* [39, с. 44], *плуг* [39, с. 87], *віялка, косарка* [39, с. 200], *сіялка* [39, с. 227], *серп* [39, с. 231];

2) знаряддя, яким гонять худобу та доглядають за нею: *батіг* [43, с. 49], *прут* [43, с. 20], *бук* [43, с. 20], *букова палиця* [43, с. 49], *патичок* [43, с. 28], *налигач* [43, с. 16], *щітка для чищення* [44, с. 4], *канчук із залізним надовбнем* [44, с. 44];

3) знаряддя для майстрування: *наждак* [43, с. 30], *гайки-шайби, гайки-цвики* [43, с. 49], *наждачний папір* [43, с. 26], *киянка* [43, с. 26], *цвяхи* [43, с. 40], *ніж, напильник* [43, с. 41], *мотуззя* [44, с. 53], *кресало* [39, с. 54], *рубанок на верстаку* [39, с. 106];

4) знаряддя для шиття: *веретено* [43, с. 122], *голка з ниткою* [43, с. 122], *верстат* [43, с. 105], *пацьорки* [44, с. 37], *циганська голка* [40, с. 113], *гудзики* [40, с. 138];

5) засоби транспортування: *підвода* [43, с. 149]; *однокінні упряжки* [44, с. 32], *фіакри* [44, с. 32], *трактор* [40, с. 6], *віз* [39, с. 274], *двоколка* [39, с. 17], *драбиняк*, *штильвага* [39, с. 88], *голобля* [39, с. 121], *причеп* [39, с. 227], *бричка-однокінка* [39, с. 307];

6) інші допоміжні знаряддя в господарстві: *драбина* [43, с. 15], *жердина* [43, с. 79], *мішок* [43, с. 121], *корито* [43, с. 25], *зашморг* [43, с. 83], *шнур від білизни* [43, с. 25], *жолоб* [44, с. 4], *рюкзак-заплічник* [44, с. 13], *бінокль* [44, с. 5], *корита-ночви* [44, с. 32], *кринична корба*, *цямриння* [44, с. 66];

7) зброя: *рушниця* [44, с. 14], *капкан* [44, с. 19], *шабля* [44, с. 66], *дубельтівка*, *обріз* [40, с. 378].

Лексеми, що формують тематичну групу “Назви матеріалів”, відтворюють найголовніші господарські справи селян, а відтак і засоби їх заробітку – шиття та майстрування. Прикметним є й те, що автори при використанні тієї чи тієї назви матеріалу, часто дають вказівку, з чого вони виготовлені: *вовняні нитки*, *ясенові стовбуриці*, *кольорова фольга* тощо. У цій тематичній групі виокремлюються такі мікрогрупи:

1) матеріали для шиття чи оздоблення одягу: *позлітка* [43, с. 19], *стрічка із весільного вінка* [43, с. 25], *клубочок вовняних ниток* [43, с. 19], *пір'я на подушки* [43, с. 23], *вовна* [43, с. 79], *кольорова фольга* [44, с. 35], *матерія*, *сувій ситцю* [39, с. 54], *вовна* [39, с. 96];

2) залишки сировини: *сміття* [43, с. 52], *тирса* [43, с. 79], *порох* [43, с. 152], *тріски* [44, с. 34], *зола* [44, с. 49], *попіл* [44, с. 58], *поліно* [40, с. 111], *махорка* [39, с. 95];

3) матеріали для майстрування: *залізяччя* [43, с. 110], *бильце від залізного ліжка* [43, с. 51];

4) матеріали для будівництва: *глина* [43, с. 16], *фарба* [43, с. 30], *дошка* [44, с. 6], *гонти даху* [44, с. 55], *бруски*, *яворові чи ясенові стовбуриці* [44, с. 54],

смола [44, с. 57], *цемент* [40, с. 12], *колода* [39, с. 166], *стройматеріали* [39, с. 227].

Сільськогосподарські ботанічні номени – це дуже давня група слів. Її коріння сягає глибокої давнини – часів індоєвропейської та праслов'янської етнічної й мовної єдностей. Назви традиційних сільськогосподарських рослин – досить стійке об'єднання слів, оскільки вони майже не виявляють тенденцій до зникання [57, с. 16]. Як зазначає дослідниця буковинських говорів Л. Борис, із давніх-давен (ще з трипільської культури) буковинці займалися землеробством і скотарством. Допоміжну роль відігравали збиральництво (гриби, ягоди), мисливство та рибальство. З кінця XVIII ст. важливу роль почали відігравати садівництво, виноградарство, бджільництво [10, с. 15]. Поліщуки ж займалися землеробством, скотарством, рибальством, мисливством, пасічництвом. Тематична група “Назви рослин, тварин, птахів, комах” представлена так:

1) квіти та трави: *георгіни*, *айстри*, *лілії*, *ружа* [43, с. 10], *арніка*, *валер'янка* [43, с. 117], *золотий корінь* [44, с. 6], *півонії* [44, с. 28], *кануперлюбисток* [44, с. 29], *барвінок* [44, с. 29], *кропива* [44, с. 33], *лісові дзвіночки* [44, с. 63], *м'ята* [44, с. 54], *матриган* [44, с. 55], *півники* [40, с. 36], *без-бузок* [40, с. 188], *материнка*, *м'ята*, *листя суніці* [40, с. 257], *хризантема* [39, с. 288], *маки* [39, с. 292];

2) сухі корми для свійських тварин: *сінце* [44, с. 4], *сіно* [44, с. 17], *збіжжя*, *фураж* [44, с. 65], *соломаха* [40, с. 360];

3) дерева та їхні плоди: *верба* [43, с. 16], *грушки* [43, с. 19], *яблінки* [43, с. 19], *слива* [43, с. 22], *груші-дички* [43, с. 23], *горіх лісовий* [43, с. 24], *соснова шишечка* [43, с. 34], *бук* [43, с. 80], *мох*, *глиця* [43, с. 80], *смерека* [43, с. 84], *шовковиця* [43, с. 123], *лісові кислиці* [43, с. 142], *живиця* [44, с. 7], *ялиця* [44, с. 15], *явір* [44, с. 20], *акацієвий цвіт* [44, с. 25], *жовтий ранет* [44, с. 41], *слива*, *гуша*, *вишня* [40, с. 278], *шовковиця* [40, с. 20];

4) чагарники та кущі: *верболози* [43, с. 64], *ожина* [43, с. 88], *калина* [44, с. 10], *агрус* [44, с. 40], *терен* [40, с. 278];

5) городні культури: *барабуління* [43, с. 20], *барабулі* [43, с. 24], *кукурудзяні качани* [43, с. 104], *тютюн* [43, с. 109], *гарбузиння* [44, с. 1], *кукурудза* [44, с. 47], *кукурудзиння* [44, с. 17], *бурячиння* [44, с. 18], *бадилля* [44, с. 28], *кукурудзяний шульок* [44, с. 51]; *горох* [40, с. 22], *бакун* [40, с. 19], *кок-сагиз* [39, с. 234], *льон-довгунець* [39, с. 281], *пшениця* [39, с. 285];

6) гриби: *шушеренок* (травневий гриб) [43, с. 58], *гриби-панчуки* [43, с. 80];

7) тварини:

- свійські: *баран* [43, с. 12], *підсвинок* [43, с. 12], *порося* [43, с. 12], *кнур* [43, с. 17], *корова* [43, с. 13], *коні* [43, с. 41], *овечки* [43, с. 61], *вівці* [43, с. 142], *бичок* [43, с. 143], *коник* [43, с. 152], *бик*, *телятка* [44, с. 4], *воли* [44, с. 22], *півень* [40, с. 18], *телиця*, *поросята* [40, с. 100], *качки* [40, с. 106], *коза* [40, с. 371], *молочниця* [40, с. 331];

- інші: *жаба* [43, с. 12], *гаддя* [43, с. 14], *равлики* [43, с. 10], *пси* [43, с. 11], *п'явки* [43, с. 35], *ласиця* [43, с. 78], *олень* [43, с. 103], *миші* [43, с. 107], *щури* [43, с. 162], *мальки форелі* [44, с. 12], *заєць* [44, с. 14], *лісова козочка*, *олень*, *вепр*, *ведмідь* [44, с. 14], *дика кішка*, *вовк*, *борсук* [44, с. 15], *котятко*, *мицька* [44, с. 33];

8) птахи: *чорні круки* [43, с. 143], *кури* [43, с. 11], *півень* [43, с. 152], *дрохва*, *глухарка*, *тетерка*, *куріпка* [44, с. 14], *сокіл*, *шуліка*, *яструб*, *пугач* [44, с. 15], *квочка* [44, с. 50], *боцюн* [40, с. 20];

9) комахи: *оси* [43, с. 23], *мурашва*, *мурашки* [43, с. 29], *оводи* [43, с. 41], *воші* [43, с. 81], *бджоли* [44, с. 25], *трутень* [40, с. 49], *прусак* [40, с. 35], *петрусь* [40, с. 109], *джмелі* [39, с. 289], *хрущ* [39, с. 19].

У романі “Соло для Соломії” В. Лиса зображено спробу засадження поліської землі нетрадиційними для неї культурами: *А ще він хоче довести, що на цих землях, окрім картоплі й жита, можна вирощувати не тільки кормовий і цукровий буряк, а й кок-сагиз ... З весни п'ятдесят першого року в історії Загорян настає трирічна ера кок-сагизу, яку вони потім не раз будуть згадувати лихим словом* [39, с. 258]. Письменник у деталях відтворив тяжку

працю селян на полі в період колективізації, коли за будь-яку ціну колгоспи мали виконувати шалені норми з обробки врожаю.

Тематична група “Назви на позначення процесів дозрівання тварин” охоплює лексеми зі значенням ‘вагітність’: *отелитися*, *ожеребитися*, *опороситися* [44, с. 3], *тільність* [44, с. 5], *кітні вівці* [44, с. 17], *тільна телиця*, *ялова корова* [44, с. 31], *несучка* [40, с. 16], *льоха* [40, с. 100].

Лексеми, що формують тематичну групу “Найменування сільськогосподарських робіт”, передаються іменниками віддієслівного походження: *сінокіс* [44, с. 4], *косовиця* [44, с. 9], *полювання* [44, с. 12], *вудження* [44, с. 14], *різьба* [44, с. 37], *паша* [44, с. 54], *прибирання*, *витирання*, *прання*, *приготування* [40, с. 298], *саджання* [39, с. 4], *вариво*, *пранне*, *перебирання*, *прасування* [39, с. 106], *полоття* [39, с. 198], *просанка* [39, с. 222].

Із назвами сільськогосподарських робіт тісно пов’язані назви їх виконавців – агентиви. Ці номени мають переконливу традицію вживання, тому більшість із них функціують і дотепер: *полювальник* [44, с. 15], *пастівник* [44, с. 17], *різник*, *м’ясар* [44, с. 32], *кухарка* [44, с. 36], *косар* [44, с. 46], *громадільник* [44, с. 59].

Окремо виділимо кілька лексем, що позначають давні міри площі або лічби: *копа* [44, с. 4], *фальч поля* [44, с. 9], *пращина полонини* [44, с. 37].

2.1.2. Назви їжі та кухонного начиння

Незамінним атрибутом життя людини є харчування. Дослідники відзначають, що пріоритетним у визначенні характеру харчування нації є природно-географічний чинник, який зумовлює спосіб господарювання народу. Природний (географічний) ландшафт Буковини та Полісся визначає рослинно-тваринну основу харчування народів, що проживають на цій території [10, с. 15].

Тематичну групу “Назви їжі та кухонного начиння” поділяємо на такі підгрупи: 1) продукти харчування; 2) страви; 3) напої; 4) кухонне начиння.

У межах підгрупи “Продукти харчування” виокремлюємо такі мікрогрупи:

1) овочі: *грибочки* [43, с. 104], *горіхи* [43, с. 104], *барабулі* [43, с. 24], *барабуління* [43, с. 20], *часник* [43, с. 60], *бандулі*, *квасоля*, *цибуля* [44, с. 13], *огірки* [40, с. 16], *помідори*, *кабачки*, *морква* [40, с. 182], *бурячки* [40, с. 255];

2) фрукти: *яблучко* [43, с. 18], *груша* [44, с. 53];

3) молочні продукти: *молоко* [43, с. 13], *масельце* [43, с. 24], *сметанка* [43, с. 24], *кисле молоко* [43, с. 25], *сирець* [43, с. 25], *бринза* [43, с. 25], *сир* [43, с. 25], *кисляк* [43, с. 35], *овеча бринза* [43, с. 79];

4) різновиди м'яса: *свіжина* [43, с. 151], *м'ясце*, *оленина* [44, с. 14];

5) солодощі: *цюця* (цукерка) [43, с. 13], *конфети* [43, с. 13], *цукерки* [43, с. 128], *червоний півник* [43, с. 155], *жовтий льодяник* [43, с. 158], *зелений півник-льодяник* [43, с. 155], *лагодзінки*, *пряник* [43, с. 105];

б) інші продукти харчування: *яйця* [43, с. 25], *гарбузове насіння* [43, с. 112], *маковиння* [43, с. 112], *сіль* [43, с. 137], *мед* [43, с. 59], *дріжджі* [44, с. 2], *олія* [44, с. 13], *ваніль* [44, с. 21], *майовий мед* [44, с. 39], *консерва* [40, с. 51], *смалець* [39, с. 24], *гірчиця* [39, с. 150], *оливки* [39, с. 342].

Зауважимо, що в романах В. Лиса гастрономічні назви часто стають складниками комічних контекстів: *Як кіт на сало поглядає, сміхочки з торби висипає, а ще всякі лагодзінки – на тобі, Соломочко, і пряника, і засраника, і ниток для вишивання моя Гапочка посилає* [39, с. 105]; – *Ну а чом би й не? Ни все ж Руфці **чоколяди** великою ложкою до рота носити та вершки збирати* [39, с. 198]; *Успіхів, сеньйори-помідори* [40, с. 377].

Підгрупа “Страви” складається з таких мікрогруп:

1) страви з крупів: *кукурудзяна крупа* [43, с. 107];

2) овочеві/фруктові страви: *сливове повидло* [43, с. 23], *квашена капуста* [43, с. 24], *борщ* [43, с. 47], *товчена фасуля* [43, с. 47], *квашені огірки* [43, с. 59], *голубці з бурякового листу* [44, с. 7], *товчені сливи* [44, с. 7], *квашена капуста з опеньками* [44, с. 13], *бараболяна кулеша* [44, с. 13], *салат* [40, с. 220], *сливове варення* [39, с. 354];

3) каші з кукурудзяного борошна: *затірка без молока* [43, с. 24], *кулешка* [43, с. 27], *мамалига* [43, с. 79], *мамаличка* [43, с. 80], *чір* [43, с. 49];

4) вироби з борошна: *хлібець* [43, с. 25], *коржик* [43, с. 49], *тісто* [43, с. 60], *мукичка* [43, с. 32], *сухарі* [43, с. 75], *пісний малай* [44, с. 13], *паска* [44, с. 20], *вареники з вишнями* [40, с. 161], *пирогои з маком* [39, с. 12], *пампушки* [39, с. 91], *вареники з бульбою* [39, с. 93], *калач* [39, с. 241], *коржики* [39, с. 354];

5) м'ясні страви: *солонина* [44, с. 13], *буженина, сало, смаженина* [44, с. 14], *холодець* [44, с. 32], *кров'янка, лівер, домашні ковбаски* [44, с. 32], *шинка* [44, с. 33], *приперчена ковбаска* [39, с. 12], *печеня* [39, с. 112], *шинка* [39, с. 342];

6) інші страви: *яєчня з цибулею* [40, с. 18], *гомачка* [40, с. 41], *борщ* [40, с. 84], *деруни* [40, с. 125], *суп* [40, с. 189].

Велику роль у харчуванні буковинців із-поміж злакових культур відіграє кукурудза. Це підтверджується тим, що традиційні буковинські страви – *мамалига* та *кулеша* – готуються саме з кукурудзяного борошна. Тому серед буковинців побутує зменшено-пестливий варіант назви страви – *мамаличка*, а споживання її перетворюється на певний ритуал, що й можемо спостерігати у творах М. Матіос: *Ніщо так не любить Михайло після тяжкої роботи, як гарячу кулешу з овечою бринзою. Матронка знімає дерев'яною ложкою верх, кладе у виїмку бринзу, майже таку саму жовту, як кулеша, знов накриває, сідає навпроти чоловіка – і обоє чекають, поки масна бринза пустить масло, аж воно почне протікати крізь жовті пори гарячої мамалички* [43, с. 80].

Тематична група “Напої” поділяється на такі підгрупи:

1) алкогольні: *горілка* [43, с. 10], *пиво* [43, с. 12], *самогонка* [43, с. 72], *деренівка* [44, с. 28], *слив'янка* [44, с. 39], *казьонка* [40, с. 7], *винце* [40, с. 199], *шампан* [40, с. 270], *віскі, коньяк, бренді* [40, с. 284], *кагор, наливка* [39, с. 39], *самограй* [39, с. 58], *шнапс* [39, с. 71];

2) безалкогольні: *вода* [43, с. 75], *узвар* [44, с. 38], *липовий цвіт* [40, с. 88], *кисіль* [40, с. 216], *кава* [40, с. 103], *нектар* [39, с. 33], *квас* [39, с. 150].

Дослідник Л. Борис зазначає, що на початку та всередині ХХ ст. господарювання на Буковині носило натуральний характер: переробка зерна пшениці, жита, ячменю на крупу та борошно відбувалося вдома [9, с. 16]. Віднайдені лексеми на позначення гастрономічних реалій життя якнайкраще демонструють, що їжа готувалася з вирощених та видобутих власноруч продуктів. Для доказу цього М. Матіос неодноразово наводить невеличкі деталі приготування чи фрагменти рецептів: *Но! Оленина – то вам не грубе свинське м'ясо. Оленина потребує делікатного підходу. Перетримаєш на вогні чи забагато диму зробиш – можеш віддавати м'ясе бідному* [44, с. 14], *...варила бандулі – білу квасолю завбільшки з півмізинного пальця й заправляла її смаженою на олії цибулею* [44, с. 13], *А поки минулого разу збила кулачок масельця з Маріїного молока, минуло зо два місяці, а може, цілих три. Марія принесе півлітерку раз на два-три дні, а Даруся його не п'є – лишає на сметанку. Збере раз-другий – і молоко в бідончик та в пивницю. Знов чекає на півлітерку. А потому з кислого молочка сирия зробить* [43, с. 23–24].

Розлогих рецептів у романах В. Лиса нами не було знайдено. Проте письменник не обмежується лише номінативними контекстами, а розширює їх уточненнями, що слугують деталями приготування страв: *чай з якимись трьома травами, здається, материнка, м'ята і листя суниці* [40, с. 257]; *бульба з цибулькою та салом* [40, с. 183]; *млинці з сиром* [39, с. 350]; *м'ята бульба з салом і квашеними огірками* [40, с. 257]; *цукерчина саморобна, із цукру паленого* [39, с. 12]; *тарілки з яєчнею на салі* [39, с. 72]; *квас на березовому соку впереміш з чорницями настояному* [39, с. 150], *нектар із волошок* [39, с. 33].

Тематична група “Кухонне начиння” складається з таких підгруп

1) посуд, у якому готують, з якого споживають і в якому зберігають їжу та напої: *мисочка* [43, с. 25]; *бідончик* [43, с. 24]; *відро* [43, с. 25]; *трилітрова банка* [43, с. 35]; *цебро* [43, с. 79]; *глек* [43, с. 79]; *баняк* [43, с. 57]; *діжка* [43, с. 57]; *каструля* [43, с. 152]; *дерев'яні полумиски* [43, с. 152], *дерев'яний марчик* [44, с. 38], *винна бочка* [44, с. 36], *горшки* [44, с. 46], *пательня, залізний чавун,*

казан [44, с. 57], тарілка [40, с. 49], гладущик [39, с. 35], сковорідка [39, с. 70], збаночок [39, с. 91], мисник [39, с. 99];

2) посуд для напоїв: *бутель* [44, с. 5], *горня* [44, с. 19], *келишок* [44, с. 35], *чарчина* [40, с. 7], *блєшчина* [40, с. 14], *склянка* [40, с. 50], *фужери* [40, с. 220], *бутелька* [39, с. 15], *фляжка* [39, с. 39];

3) кухонне приладдя: *дерев'яна ложка* [43, с. 79]; *черепок* [43, с. 47], *корок* [44, с. 36], *піднос* [44, с. 37], *кошик із лози* [44, с. 51], *скалка* [44, с. 58], *патик* [44, с. 61], *ніж* [44, с. 67], *виделки* [40, с. 220], *таця* [39, с. 75], *штопор* [39, с. 220], *коркотяг* [39, с. 203], *макогон* [39, с. 210];

4) допоміжне приладдя: *марлечка* [43, с. 30], *свічка* [43, с. 31], *ганчірка* [43, с. 43], *мило* [43, с. 79];

5) кухонні одиниці виміру: *півлітерка* [43, с. 13], *кулачок* [43, с. 24], *кусник* [43, с. 27], *зубочок* [43, с. 60], *кусень* [39, с. 16], *шмат* [39, с. 24].

2.1.3. Номінації хати, меблів і речей хатнього вжитку

Житло – один з найбільш значимих компонентів традиційно-побутової культури будь-якого народу. Це певний континуум, у замкненому просторі якого проходить родинне життя. Симбіоз міфологічного та релігійного світосприймання у процесі формування української етнокультури привів до певної сакралізації та особливого значення житла і предметів побутового вжитку в житті, історично усталених у народних звичаях і традиціях [30, с. 76]. Тематична група “Номінації хати, меблів та речей хатнього вжитку” складається з мікрогруп “Назви хати та її частин”, “Меблі”, “Начиння для прання, прасування, миття й купання”, “Ткані та інші полотняні вироби” та “Допоміжне приладдя”, “Побутова техніка”.

У підгрупі “Назви хати та її частин” виокремлюємо лексему на позначення хати – *хороми*, що вживається з різними значеннями. Зазвичай це слово асоціюється з розкішшю, великим і багатим будинком, але в текстах романів М. Матіос знаходимо лише один випадок подібного вживання: *Давно чужі люди побудували на місці Йоркової хати цілі хороми, народили і*

пошколювали діточок, та й газдують собі як уміють [43, с. 28]. Здебільшого цю лексему авторка вживає в значенні ‘сіни’, тобто як нежиле приміщення, де зберігаються господарські речі: *...Петруня закриває із середини хату на засув. Кілька разів торгає дерев’яний ключ, щоб пересвідчитись, чи добре замкнула, далі, так само глухо попричинявши двері з **хоромів**, іде у велику – вікнами в сад – кімнату [44, с. 45]; **Хорони** були заставлені лавицями, бідонами і бочками, так що Михайло навпомацки, щоб не гримнути і не зачепити нічого, олов’яними ногами дістався дверей [43, с. 130].* Зі значенням ‘поміщицький будинок’ уживається лексема *маєток*, що характеризує господаря як людину з великими статками: *А замість корчми у двох кімнатах колишньої Флорескулової садиби совіти відкрили кооператив, а решту **маєтку** роздали: кімнату – фельдшеру, кімнату – майстерні по ремонту різного домашнього начиння, одну – шевцеві, дві – молочарні. В колишньому **бездоганному маєтку** стало так людно, що тепер там був повний гармидер [43, с. 119].*

У текстах В. Лиса знаходимо такі лексеми на позначення місця проживання, що мають градацію за матеріальними статками: *дома [40, с. 158], доминка, халуна [40, с. 49], дома-халуна [40, с. 157], палац, замок [40, с. 215], садиба, долище [40, с. 277], конура [40, с. 343], палац-дача [39, с. 20], маєток-палац [39, с. 348].* Оскільки в аналізованих романах події розгортаються не лише в селі Загоряни ХХ століття, а й у сучасному місті Києві, знаходимо чимало описів, у яких викладені враження селян від побачених будинків багатих людей. Зокрема в романі “Соло для Соломії” з вуст головної героїні звучить такий опис облаштування подібного приміщення: *А спершу вона побачила Вадимів **маєток**, так і подумала – маєток, як під’їхали, як відчинилися перед ними ворота. Згодом друге слово прийшло – **палац** ... **Маєток-палац** мав три поверхи, критого балкона, лоджія, казав Вадим, на третім. У кімнатах можна було заблудитися, аж двадцять шість їх виявилось. ... А ще ж було дві спальні, дві ванни, їдальня, кухня для приготування їжі, кімната із столом для настільного тенісу, тренажерна зала, кладовки, кілька загадкових порожніх маленьких кімнаток. Два гаражі*

внизу. Погріб. Майстерня, де Вадим стругав і пиляв. А в кожній кімнаті меблі інші, й картини, картини на стінах [39, с. 348].

Контрастує із заможними будинками хата самотньої людини: *У хаті було геть не так, як у неї. Пустка. Ні тобі картинок на стінах, ні рушників. Сльозилися давно не миті вікна. Порожнеча. І стіни давно не білені. І постіль на ліжку хтозна-коли прана. Добре хоч, сьак-так застелена. На плиті стоять немиті тарілки. Та що ж то таке, людоньки добрі...* [40, с. 86].

М. Матіос часто наводить деталі, що допомагають краще дізнатися реалії тодішнього сільського життя. Наприклад, у творі “Солодка Даруся” описується процес запирання хати в ті часи: *Ковані залізом, важкі дубові двері з хоромів на ганок запиралися зсередини на два залізні засови і один тисовий – дужчий від залізного – ключ* [43, с. 150].

Лексеми на позначення приміщень і кімнат, розташованих у хаті, представлені так: *ганок* [2, с. 43], *веранда* [43, с. 126], *лежанка* [43, с. 139], *кімната-спальня* [44, с. 14], *запічок* [44, с. 36], *припічок* [44, с. 64]. Частинами хати, з яких вона будується є: *хатні двері* [2, с. 13], *вікна* [2, с. 34], *шиба* [2, с. 49], *віконниця* [2, с. 52], *підвіконня* [2, с. 78], *стріха* [43, с. 126], *дах* [44, с. 4], *піч* [44, с. 5], *стеля* [44, с. 7], *бляшаний дах* [44, с. 11], *сволок* [44, с. 34], *пройма дверей* [44, с. 34], *дверна клямка* [44, с. 36], *долівка* [40, с. 50], *грубка* [40, с. 84].

Підгрупа “Меблі” налічує небагато лексем, які переважно позначають ‘місце для снання’: *постіль* [43, с. 34], *лавка* [43, с. 35], *ліжник* [44, с. 11], *ліжко* [44, с. 44], *колиска* [44, с. 55], *диван* [40, с. 237], *топчан* [39, с. 201].

Інші номени позначають допоміжні в господарстві меблі: *стіл* [44, с. 5], *крісло* [44, с. 10], *стільчик* [44, с. 49], *шафа* [40, с. 171], *умивальник*, *унітаз*, *тапчанчик* [40, с. 318], *етажерка* [40, с. 332], *тумбочка* [40, с. 344], *табуретки* [39, с. 70], *вішак* [39, с. 201], *мисник* [39, с. 207], *сервант* [39, с. 356].

У романі “Майже ніколи не навпаки” М. Матіос наводиться традиційна розсадка родини за столом: *Три Чев’юкові сини – Павло, Андрій та Оксентій – однакові, як три краплі води, сиділи круг дубового столу посередині найбільшої – про гостя – кімнати, А четверта крапля такої самої води –*

батько ... незвичними словами закінчив молитву ... і сів на своє місце. В голові стола [44, с. 2]. Словосполучення *в голові стола* символізує силу батьківського слова та патріархальний лад в родині.

На противагу облаштуванню хати, приміщення міської контори описується так: *Доктор Давид Гольштейн сидів у масивному дерев'яному кріслі із вигнутою різьбленою спинкою посеред величезного світлого кабінету, широко розставивши в сторони ноги* [44, с. 25].

Лексема *скриня* позначає ‘великий ящик для зберігання одягу, коштовних предметів’ і є певним сакралізованим поняттям для дівчат, оскільки саме в скриню вони складають власноруч виготовлений чи оздоблений одяг для подальшого шлюбного життя, тобто формують свій посаг: *Вона довго гладить старе полотно руками, як гарячою праскою. А тоді акуратно складає сорочку й кладе на саме дно скрині. Ще й припліскує рукою* [44, с. 18].

Лексеми, що позначають начиння для прання, прасування, миття й купання представлені так: *дерев'яна балія* [43, с. 135]; *корито* [43, с. 25], *маглівниця* [43, с. 63], *купеля* [44, с. 63], *сливова зола* (для прання) [44, с. 54], *праска* [44, с. 53], *ночви* [39, с. 31]. У романі “Майже ніколи не навпаки” М. Матіос наводиться ритуал купання задля очищення душі від гріха: *За тим внесла в хороми дерев'яну балію, наповнила її паруючою водою, всипала жменю солі й жменю просіяної й відкладеної сливової золи для прання – й замкнула сінешні двері на два засуви* [44, с. 61].

Мікрогрупа “Ткані та інші полотняні вироби” охоплює такі лексеми: *фіранка* [43, с. 49], *скатертину* [43, с. 80], *полотно* [44, с. 7], *полотняний фіранок* [44, с. 9], *подушки* [44, с. 17], *килими-верети* [44, с. 40], *вкривало*, *полотно-простирадло* [44, с. 44], *ляне полотно* [44, с. 55], *перина* [40, с. 190], *одіяльчина* [40, с. 190]. Для стилізації описуваних подій вживається застаріла назва полотняного виробу: *джерга* [44, с. 51] ‘товста і груба тканина; рядно, покривало, килим’ [59, с. 245].

Особливе місце в культурі українців посідає рушник – найголовніший оберіг, що супроводжує людину все життя, рушниками зустрічають при

народженні (дитини чи сім'ї) і проводжають в останню путь. Рушники є атрибутами християнських свят: ними вистелюють великодню корзину, покривають ікони тощо, тому вони є ритуальними предметами й відіграють важливу роль у хатньому начинні: *І всі четверо звернули очі й складені до молитви долоні до Матері Божої під рушником посередині стіни* [44, с. 2].

Проте не лише ікони покривали рушниками, а й цінні фотографії та картини: *Фотографії та картини на стінах – у рушниках. Геть довкола чистота* [40, с. 176]; *...як і сам хлопчина народився на початку весни, ... майже в той день, що дід Тарас, чорнобілий портрет якого в рамці під рушником висить обіч ікон* [39, с. 14].

Підгрупа “Допоміжні прилади” охоплює такі лексеми: *кочерга* [43, с. 43], *настінний годинник* [43, с. 85], *каганець* [43, с. 93], *дзигар* [44, с. 48], *ваза* [40, с. 171], *гасова лампа* [39, с. 56], *люстро* [39, с. 252].

До підгрупи “Побутова техніка” зараховуємо такі одиниці: *електрична плитка* [40, с. 18], *телевізор* [40, с. 128], *холодильник* [40, с. 254], *утюжок* [40, с. 375], *радіоприймач* [39, с. 332].

2.1.4. Назви одягу та взуття

Як відомо, назви одягу та взуття – один із найдавніших шарів лексики, адже реалії, позначувані цими номенами, супроводжують людину все її життя, залежать від географічно-кліматичних умов, свідчать про матеріальне становище та естетичні смаки й уподобання користувачів. Спостереження над лексемами на позначення народного костюма засвідчило, що М. Матіос і В. Лис використовують значну кількість назв одягу та взуття, описуючи героїв романів. Крім того, одяг є свідченням матеріальних статків, світосприйняття героїв, засобом їхньої характеристики.

Змальовуючи одяг, взуття та прикраси героїв романів, можемо скласти не лише жіночий і чоловічий костюми, а й військових тих країн, під пануванням яких була Україна протягом ХХ століття. Окрім цього у творах М. Матіос і

В. Лиса змальовується одяг працівників різних галузей і верств населення: ксьондза, теслі, директора школи, голови колгоспу, нотаріуса, в'язня та інших.

Оскільки події, описувані у творах, відбуваються в селі, то в першу чергу розглянемо одяг звичайних селян. Дослідження показало, що повсякденним костюмом жінок є здебільшого спідниця та сорочка, а голова обв'язана хусткою: *...і тоді Даруся, підстеливши одну хустку з голови, сідає на камінь* [43, с. 17]; *Іван якось дивно подивився на Марію, поправив їй хустку і голосно відповів* [43, с. 56]; *Даруся майже завжди точно перед його приходом пов'язується біленькою хусточкою* [43, с. 58]; *В селі декотрі газдівські дівки ... затискалися поясами і широкі спідниці з фалдами носили* [43, с. 89]; *...розвернувся спиною до берега, щоб не встидати бідну Дарусю, яка вже тримала в руках спідничину* [43, с. 64]; *Михайлюню, ішли би ви вечеряти... Нібито питає, а може, й просить Матронка голосом, схожим на шелест ласиці в сіні, ставши на ганку із закачаними до ліктів рукавами біленької мережаної сорочки* [43, с. 78]. Нерідко хустку накидали на плечі: *Хоч стояла тепла сонячна погода, Соломія мерзлякувато куталася в накинуту на плечі сіру вовняну хустку* [39, с. 135].

Неодмінним атрибутом жінок під час роботи на кухні або по господарству є фартух: *Матронка утре біленьким фартушком піт з його чола, дасть води напитися, та й потече тонким станом до роботи* [43, с. 87]; *Петруня зав'язує голову темною хусткою, в'яже фартух довкруг себе й виходить у сіни, не причиняючи дверей* [44, с. 50].

Руфина з роману “Соло для Соломії” В. Лиса з дитинства намагалася бути в центрі уваги. Коли дівчина стала містянкою, її приїзди додому завжди справляли враження. Вона руйнувала традиційний образ жінки: *Йшла селом горда, розфуфурена, з наклеяними губами, з головою непокритою, а на голові ціла копиця збитого, тико не сіна, а волосся, пофарбованого в темно-червоний (бурячковий, казали в них) колір* [39, с. 180].

У творах В. Лиса натрапляємо на лексеми, що позначають спідню білизну, зокрема діалектні й розмовні: *станік* [39, с. 18], *підитаники* [39, с. 31],

майтки [39, с. 148], панчохи, трусики, пеньюар [39, с. 181], купальник [39, с. 182], панталони [39, с. 183], комбінашка [39, с. 293].

Чоловічий повсякденний костюм складався зі штанів і сорочки, на голові носили капелюх, а взували постоли: *Михайло ... обтрушує від стружки і тирси штани – іде вечеряти* [43, с. 74]; *...Іван, скинувши картату сорочку, мало не пів дня вимахував сокирою* [43, с. 44]; *А Цвичок .... тоді раптово засунув дримбу в штани, натягнув сорочку, взяв сокиру і заходився колоти дрова* [43, с. 45]; *Павло нерозуміюче розвів руками, і з-під правої пахви у нього випав капелюх. Та так і лишився лежати біля задраних догори Павлових постолів із грубої свинської шкіри* [44, с. 27]. У творах представлено і зимовий одяг: *Сіявся сніг із дощем – то люди вбиралися по-зимовому: у кужайки і старі сардаки* [43, с. 146]; *Бо до хати ступив Павло, Павлусь неїн, у кожушку святошнім і шапці смушковій* [39, с. 93]. У спогадах з роману “Майже ніколи не навпаки” М. Матіос зображено парадний комплект одягу часів панування Австро-Угорщини: *Ананій, задля такої небуденної нагоди прибраний у довгу білу сорочку, випущену поверх білих полотняних штанів, кептар, оторочений тхорем на виїмках рукавів, і в зеленому капелюсі, передбачливо скинутому перед ясновельможним паном, довго не думав* [44, с. 15].

На противагу буденному одягові демонструється і святковий наряди, але останніх було небагато і вони здебільшого передавалися від батьків до дітей, про що свідчать фрази “невизначений вік”, “модний з десять років тому”: *Для подорожі Іван вибрав картату спідницю в густі складки, біленьку – з тричвертковим рукавом – сорочку у жовто-зелені розводи і легкі – парусинові – капці невизначеного віку. Сам пов’язав Дарусину голову двома біленькими хустками, засунув у пазуху зубчик часнику і перев’язав ліву руку червоною ниткою (щоб не зурочили!) – та й пішов з нею попід руку на автостанцію* [43, с. 59–60], *...коли Іван у вузькому літньому капелюсі із затиканим за крису курячим пір’ям і круглим дзеркальцем, єдиній білій сорочці, штанах-кльош, модних з десять років тому, і довгому, як у оперного диригента, піджакові-фраці, з картатою хустинкою круг ший* [43, с. 59–60].

Весільне вбрання зображене так: *Єва вернулася до хати, вдяглася – у виткану колись власноруч **спідницю з червоним узором, святочну кофту і празникове пальто**. Осміхнулася ї натягла давні **червоні чобітки**, що стояли з яких-то літ у коморі. Ніби ждали сьогоднішнього дня* [40, с. 85].

Як бачимо повсякденний одяг був здебільшого темних відтінків, а-от небуденний – кольоровий, білий: *Соломія стояла ... в одягнутому з такої нагоди **білому платтячку в синій горошок**. ... З-під **квітчастої хустки-шальохи** у Соломії виднілося густе пшеничне волосся* [39, с. 160].

Часто письменники дають вказівку на те, з якого матеріалу був виготовлений одяг чи якого він кольору. Інколи такі уточнення визначають подію, для якої обрано той чи той одяг. Наприклад, у різних контекстах лексеми *сорочка* та *спідниця* розширюються означеннями й позначають:

1) білизну для сну: *...заспана Даруся, пов'язана кількома хустками, в **білій нічній сорочці** висунулася мало не до пупа через вікно* [43, с. 166]; *Сама у довгій своїй **сорочці, на грудях помережаній*** [39, с. 176];

2) святковий одяг: *Матронка ... у **білій – мережаній до Великодня – сорочці*** [43, с. 49]; *Бідна тота Марія... була у **великодній спідниці*** [43, с. 17]; *Того дня селом ходили сторожинецькі цигани, й Маринька виміняла в них на **великодню сорочку, мережану білими ружами по білому полотні, залізний чавун*** [44, с. 57];

3) траурний одяг: *...Маринька-Богодуха стояла на Варварчуковому подвір'ї – чорна, як черниця: в **довгій чорній спідниці**, в накинутій поверх чорного лейбика **чорній великій хустці, із в'язкою жовтих свічок*** [44, с. 46]; *І вже як на другу повоєнну весну змінила **чорну хустку на яскравішу, барвистішу**, з'явилися перші бажуючі посвататися* [39, с. 175];

4) оберіг: *Врешті-решт спинилася на купленій за кордоном (у Литві) **білій блузочці й зв'язаній колись мамою-бабусею довгій спідниці*** – імовірно, вона служитиме під час того візиту оберегом і від спокус, і від злих впливів [40, с. 275].

У романах М. Матіос натрапляємо на номінації одягу, що виготовлявся зі здобичі, оскільки буковинці займалися мисливством: *шапка із зайця* [44, с. 51], *кептар, оторочений тхорем на виїмках рукавів* [44, с. 15], *постоли із грубої свинської шкіри* [44, с. 27] тощо.

Знаходимо в романах й описи одягу працівників різних галузей. Прикметною є ситуація змалювання образу ксьондза, коли незнайомий чоловік у дітей запитав, де його можна знайти: *Вам того ксьондза треба, що з бородою, і в мантії? Той, що високий чорний капелюх носить?* [43, с. 22]. Однак у селі прізвисько ксьондз мав тесля і діти помилково направили гостя до нього: *Бо теслю у селі поза очі прозивали ксьондзом за його недільну одягу, в якій він незмінно ходив до церкви: довге пальто, схоже на ксьондзову мантію, і чорний капелюх* [43, с. 23]. Відзначимо, що в такому випадку побутові вкраплення виконують не лише номінативну функцію, але й стають репрезентантом комічного.

До комплекту костюма службових осіб, у порівнянні з сільським, додаються аксесуари, що вказують на певні статки, додають вишуканості та солідності: *...Нотаріус Тодор Урулеску, високий худий чоловік у випрасуваному чорному костюмі, в білій сорочці, з метеликом під тонкою шиєю, втретє протер скельця пенсне й закріпив його нарешті на переніссі, закинувши срібний ланцюжок за праве вухо* [44, с. 51]; *Директор – молодий високий чоловік у чорних окулярах – продовжував сидіти за столом, гортаючи сторінки класного журналу* [43, с. 51]; *Доктор Давид Гольштейн... Руками був міцно опертий на коліна, так що розстебнулося два середні гудзики сорочки. З-під розпанаханої сорочки вибивався густий чорний жмут волосся на грудях* [44, с. 25]; *...уповноважений виявився иншим – молодий, високий, піджаристий, при галстуку* [39, с. 195].

Оскільки описувані в романах події відбуваються упродовж ХХ століття, на сторінках з'являються образи військових різних країн, під пануванням яких була Україна. Радянських солдатів та офіцерів письменники змальовують так: *На танку стояв Дідушенко у довгому шкіряному пальті* [43, с. 149]; *Дідушенко*

приїхав не сам: з ним був іще один військовий ... На ньому якось незграбно, ніби на виріст, висіла **темно-зелена форма з портупеями**, стовбурчилися, ніби під вітром, **штани-галіфе** і блистіли **юхтові чоботи** [43, с. 152]; Дивилася, як п'є хлопець з **двома маленькими зірочками на погонах**, як потому губи долонею витирає, а лоба **рукавом гімнастерки** [39, с. 150]. Зимова форма радянського військового виглядала так: *Густе кучеряве волосся вилося йому з-під легкої шапки-кубанки, а тонкий стан був підперезаний широким шкіряним паском поверх довгого темно-синього суконного строю без ґудзиків, схожого на халат, бурку або кунтуш. Краї запанахані один за другим. З-під цього дивного убору виднілася темна сорочка й такі ж штани. При боці чорного вояка гойдалася шабля у піхвах* [44, с. 65–66]. Армія після бою мала такий вигляд: *На фірі сиділи зайшли в село вояки у блаженській, добре вицвілій коричневій військовій формі, розбитих чоботах, а хто і в постолах з березової кори, і з карабінами почерез плече* [43, с. 109].

У порівнянні з радянськими військовими, яких майже завжди описують в брудному, зіпсованому чи великому за розміром одязі, форма німецького офіцера виглядає до найменших деталей акуратною: *Німецький офіцер у наваксованих до блиску чоботах, високому чорному кашкеті з високою кокардою і добре випрасуваному чорному мундирі із таким знаком на рукаві, як у Черемошному писали писанки – двома перекладеними навхрест і загнутими в різні боки скобами* [43, с. 128]; *Ледь десяток кроків пройшли, як німець перед ними виріс. У сіро-зеленому строї, з автоматом на плечі* [39, с. 60].

На сторінках романів зображено й румунського офіцера: *...дитина всілася лейтенантові на коліна лицем до обличчя, торгаючи білі плетені косички на мундирі і зазираючи в очі* [43, с. 132]; *...гарцювали у другу войну на конях мадяри із затиканим за капелюхи півнячим пір'ям і рваними онучами у рваних постолах* [43, с. 51]. Жодна війна не обходиться без підпілля, тому описуються також і вояки-криївці: *Двоє чоловіків, що зайшли в хату в чоботах, куфайках і мазепинках з обрізами почерез плечі, ані Михайлові, ані Матронці*

не були знайомі [43, с. 150]; *Петрусь* – обвітрене лице, начеб темніше, як було, у *шапці-мазепинці й чорнім короткім пальті* [39, с. 101].

Зображується також і наряд солдата, який повертається з війни: *Іван Варварчук якоїсь-то весняної днини щодуху вертав із війни додому, аж курилося з-під обношених його постолів з онучами* [43, с. 150].

Серед тематичної групи лексики на позначення одягу та взуття важливе місце посідають загальні назви одягу (номени, що називають усю сукупність речей, якими покриває своє тіло людина). У досліджуваних творах найуживанішою стилістично нейтральною є лексема *одежа*: *Отож, Дарусиним одержам – років і років* [43, с. 59]; – *НА ОЛЕНЯ ЗАВТРА БЕРУ* лиш Андрія й Німого, – сказав *Кирило Васи́ліні*, розкладаючи звечора на лаві *мисливську одержу* [44, с. 18]; ...*простираючи широкі рукави своєї небачено чудернацької одержі*, й уповивала його, ніби затягувала в себе [44, с. 71]; *Тепер він із сумкою, в якій лежала його одержа, банка грибів, а зверху Біблія, йшов до Єви – Красної Ружі* [40, с. 164].

Не менш уживаною є лексема *одіж*: *Він накрив сонну Матронку під саму шию джергою, а сам, накинувши таку-сяку одіж, пішов у хороми* [43, с. 150]; ...*Бо вже до церкви треба приновити одіж* [43, с. 121]; ...*і з темряви очі вихопили чоловіка й жінку, геть чисто мокрих, так що одіж поприставала до тіла, ніби вони щойно вийшли з води* [43, с. 161]; ...*побачив на бильці ліжка легку ажурну одіж* [39, с. 202].

Зафіксовано один випадок діалектного слововживання на позначення сукупності одягу: *Тобі не пошкодить ні начиння в хату, ні вберя* [43, с. 121]. У значенні ‘одяг’ вживаються лексеми *білля, шмаття, вдягачка*: *Жіноче білля недбало падало на підлогу* [44, с. 61]; ...*зачиняє зсередини на засув двері й витягує зі скрині з-під шмаття* [44, с. 52]; *Ліза перебрала свою вдягачку – нічого не підходило* [40, с. 275].

Зафіксовані й емоційно забарвлені лексеми, переважно з негативним відтінком: ...*раз чи два на місяць їздила заради чергової партії шмоток* [40,

с. 227]; *Надвечір, як несла од річечки випрану свекрову сорочку та свої манатки, коло самого табору – Петро* [39, с. 130].

Із-поміж назв аксесуарів виокремлюються прикраси, що вказують на матеріальний стан особи, яка ними володіє. Серед сільських героїв побутують такі назви прикрас, здебільшого зроблені власноруч: *намисто* [39, с. 58], *пацьори* [39, с. 142], *персні* [39, с. 298]. При змалюванні міського життя з'являються прикраси, виготовлені з коштовних металів: *сережки, срібний ланцюжок* [40, с. 171], *каблучка з діамантами, кольє* [40, с. 227].

2.1.5. Назви звичаїв, обрядів, ігор і розваг

Невелику групу з-поміж аналізованих лексем складають “Назви звичаїв, обрядів, ігор і розваг”. У межах цієї тематичної групи виокремлюємо такі мікрогрупи:

1) назви ігор і танців: *хованки* [43, с. 21], *весільна “гуцулка”* [43, с. 33], *“гора-маре”* [43, с. 84], *сестринський танець* [40, с. 43], *гопак, попригунець* [39, с. 264], *очко, трінька* [40, с. 7];

2) номінації на позначення обрядів: *хрестини, поминки, храмування* [43, с. 80], *сватання, женячка* [40, с. 18];

3) назви традиційних свят: *гробки* [43, с. 61], *Спас* [40, с. 327], *Різдво* [39, с. 93];

4) назви традиційних музичних інструментів та виконавців пісень: *дримба* [43, с. 38], *трембіта* [43, с. 40], *цимбали* [43, с. 40], *троїсті музики* [43, с. 40], *дримбарі* [43, с. 40], *сопілка* [43, с. 9], *бубен* [44, с. 38].

Номенам цієї групи притаманне національне забарвлення, оскільки за їхньою допомогою можемо зануритися в духовний світ, культуру та традиції народу. Наприклад, неодмінними атрибутами свят були танці. У свідомості буковинців магія весільних пісень закарбувалася так: *...та так вони й стояли, мов присмолені, посеред весільної підлоги, аж поки не зазвучали перші акорди іще однієї неодмінної весільної мелодії цього краю – великої святкової хори, по-румунськи – “гора-маре”* [43, с. 84]; *Після несамовитої, буйної, як п'яний*

чоловік, і безконечної, як похоронні голосіння, “зуццукли”, здатної витрусити душу не гірше, ніж нечиста сила чи опівнічний блуд, розтяжно-сповільнена, мало не схлипуюча мелодія “гора-маре” – це все одно, що нагла зупинка серця, стрибок потойбіч цього світу, чи як примусове намацування наосліп дороги до раю і добровільний вихід із пекла водночас ... О, хто не знає, чим для гірської людини є “гора-маре”, тому ніколи не перекажеш навіть найточнішими словами і барвами дивну, непередавану суміш її суті, ані її невловного трагізму, як не вловиш ніколи печалі у вічно розгойдуваній вітром смереці на вершині скали [43, с. 84]. Як бачимо, М. Матіос “оживляє” цей танець за допомогою образних порівнянь та епітетів і читач має змогу відчутти його рухи.

У творах В. Лиса відтворено поліську весільну традицію: У них в селі була звичка – коли в хаті, де гуляли весілля, ще лишалася незаміжня молодша сестра (авжеж молодша, як і належало), то наречений, котрий брав старшу, після танцю зі своєю судженою запрошував меншу сестру на другий **танець**, який так і називали – **сестринський**. Вважалося, що то прикмета – молодша має незабаром також вийти заміж [40, с. 43].

С. Бибикив зазначає, що в подібних деталізованих описах повсякденного життя персонажів, їх участі в іграх, розвагах, у приготуваннях до календарно-обрядових святкувань кожна із лексем виплеснутого на папір побутового словника є мовно-естетичним знаком національної культури і побуту українців-селян. Побутовизація оповіді передбачає показ національно-етнографічних рис, відмінностей, своїх традицій [6, с. 7].

Цікавим є введення в текст старих назв місяців. Такий прийом надає автентичності романам. Номінування місяців здійснюється за допомогою асоціацій з природою: *Двадцять третього копня* (**Копинь** – стара назва вересня. Асоціація з копами кукурудзи); *Третього просинця* (**Просинець** – стара назва грудня. Асоціація з морозом, що запрошує в гості); ...*двадцять третього падолиста* (Стара назва листопада. Асоціація з опаданням листя) [44, с. 24].

Отже, побутова лексика з номінативною функцією цілісно відтворена у творах обох письменників, відображає матеріальну, обрядову культуру українців ХХ століття, має високий українознавчий потенціал і надає текстам достовірності та правдивості у зображенні реалій повсякденного життя.

2.2. Образно-символічна функція побутовізмів

Побутовізми в аналізованих романах М. Матіос і В. Лиса часто вживаються в переносному значенні та входять до складу порівняльних зворотів, метафор. Це пояснюється тим, що люди віддавна проводили паралелі, порівнювали себе з предметами повсякденного життя чи природою, а відтак у них виникали певні асоціації. Тобто порівняння – це результат індивідуального бачення світу.

Порівняння у художньому тексті виконує роль засобу вираження, це один із найважливіших образотворчих засобів мови. Воно широко застосовується в художній літературі для розкриття світовідчуття письменника, для характеристики дійових осіб, їхніх взаємин і вчинків [15, с. 118].

Порівняння – це тропейчні фігури, у яких мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших [59, с. 359].

2.2.1. Побутова лексика з метафоричним значенням у романах М. Матіос

Увагу привертає різноманіття форм мовної матеріалізації порівняння. Як мовно-образний засіб цей троп має різне граматичне вираження: порівняльні звороти та підрядні речення з порівняльною семантикою. Найчастіше під час уведення побутових лексем до складу порівнянь М. Матіос використовує такі сполучники: *як, ніби, мов, немов, наче, неначе*.

До складу порівняльних конструкцій входять такі групи побутової лексики:

1) назви сільськогосподарських знарядь: *Він – як жердка, височів межі чоловіками; але очі в них все одно нібито зв'язані якимсь невидимим шнурком; і це так явно впадало у вічі, що в бувалих, а токмо жінок, від заздрості і неминаючого подиву роздувалися ніздрі, немов у корів перед отеленням* [43, с. 81]; *І довготелесий, мов жердина, Михайло, якому ні про що двічі казати не треба, несе сокиру у дроворуб* [43, с. 79]; *...не діють на ревнивого чоловіка так, як одна маленька, дрібна, як блоха, і гостра, мов кинджал, думка, що його жінку знає інший – чужий – чоловік* [43, с. 134]; *І тоже вийшла порожня, як діряве відро, вік свій доживати* [43, с. 169];

2) назви одягу: *Гора свіжо наколених дров біліє і пахне так само чисто, як мережана сорочка на жінці в призахідному сонці* [43, с. 78]; *Павло білий, мов полотно, дивився на вїйта* [44, с. 24];

3) номінації тварин: *і скрадається до невинної душі, як ласиця під коров'ячий дійок, і боляче ранить, немов тупий ніж, що входить у тіло надсадно, із тріском шкіри.* [43, с. 84]; *Привів парубок із сторонського боку мале, вертке, мов ящірка, але незмінно тихе і мовчазне дитиня* [43, с. 87]; *Дитина щебече, мов сороченя* [43, с. 137]; *Після Дідушенка люди ходили, як мотилишні вівці: на рахунок нібито жива душа є, проте користі з неї – мало* [43, с. 144]; *А Йванові ноги, ще зранку здорові й прудкі, як в оленя шлюбної пори, по-зрадницьки нагло м'якли* [44, с. 5]; *Андрія від Іванового запрошення роздувало на очах, як роздувається молоком коров'яче вим'я на останніх місяцях тільності* [44, с. 5]; *Доцька – та, мов крілиця, з Павлом награтися ніяк не може* [44, с. 16];

4) назви їжі та кухонного начиння: *Же би вам здорова була і моя мені буде здорова, бо я також маю любку, смачну, як сметана* [43, с. 103]; *Здорові, як горіхові зерна* [44, с. 2]; *...черевце почало вивершуватися, як на дріжджах* [44, с. 2]; *...Жар жахкий, ніби вона на розжарену пательню вмостилася* [44, с. 57];

5) номінації рослин: *великі синці і підсіла кров розлилися по біленькому тілу, як гнилі падалиці в саду* [43, с. 115]; *...невинна, як цвіт яблуневий у*

травні [44, с. 34]; *А тут богодуха стара діва стелеться перед ним, як кошена трава під косою?!* [44, с. 72]; *...богодуха жінка, яка навіть тепер, поморщена і згорблена, чорна, ніби земля,* [44, с. 73];

б) назви народних танців: *Місили зверху ногами бідного Дмитрика так, ніби “гуцулку” на ньому гуляли* [44, с. 6].

Також нами зафіксовані й інші описові конструкції, побудовані на порівнянні: *Мачуха – не хліб пшеничний* [44, с. 1]; *Без капелюха його надміру видовжена голова в хустці з великими ружами посередині була схожа на гарбуз* [44, с. 31].

Із-поміж аналізованих образних побутових лексем знаходимо й оригінальні прислівники: *Стискається равликом чи їжаком, нібито зо страху, – а потому гунає, як дурне, в ребра* [44, с. 33]; *Іноді по-індиному витягував шию, щоб зачепитися зором за вершечок дерева у вікні чи краєчок сусідського паркану* [44, с. 6].

Деякі побутові вкраплення вирізняються метафоричністю, яку М. Матіос використовує для опису внутрішнього стану героя, його душевного чи фізичного болю. Наприклад, постійний головний біль героїні роману “Солодка Даруся” письменниця описує так: *Даруся ... хилиталася точно так само, як би її голову розривали іржаві обручі* [43, с. 18]; *Ось і тепер стоїть Даруся у холодній купелі осені – і бореться із цвяхами, забитими в голову чийось важким, безсердечним молотом. Та минає якийсь час – чорне залізо болю остаточно осідає на дно ріки...* [43, с. 17]; *Вона часом навіть копає посеред городу яму на глибину до своїх крижів, спускається в неї, вгортається чорним живим покривалом, що лоскоче тіло перерубаними корінцями, червами і зотлілим листям, – і так годинами чи то стоїть, чи сидить у живій землі* [43, с. 18]; *...а вже чула, як тонкі жалючі п’явки впиваються в тім’я, ніби просвердлюють його. І щоразу вона думала, що то, може, прийшла і її пора...* [43, с. 35].

Знаходимо й інші метафоричні порівняння, що відтворюють душевний стан людини: *Може, краще б ніколи не йти до танцю під цю сумну, як жіноча*

доля, і безконечно гостру, немов неминуче занесена сокира історії над кожною чоловічою головою, мелодію [43, с. 85]; Бо ці рухи, одночасно вповільнені двома танцюючими посеред спорожнілої весільної підлоги, – вони таки, мабуть, вищі і за саме вінчальне присягання, і сильніші за смолу оманливих нічних обіймів [43, с. 86].

Побутові лексеми в романах М. Матіос несуть також символічне значення. Образами-символами можемо назвати: кисломолочні продукти, цукерки та форму радянського військового. Усі ці атрибути в романі “Солодка Даруся” пов’язані із ситуацією зруйнування родини. Дарусин батько Михайло радянськими військовими був призначений на посаду заготівельника, але віддав криївцям молочні продукти, що зберігалися у нього вдома. Коли на обшук прийшли військові та дали Дарусі цукерку – червоного півника, вона видала добровільні наміри батька. За що йому необхідно було повернути вдвічі більше продуктів, ніж він віддав. Отже, молочні продукти символізують у романі провину перед татом і коли Даруся йде на кладовище, то неодмінно несе їх з собою: *Коли сонце паде донизу, але ще не сідає, Даруся бере великодній кошик, вистелює дно половиною вишитого рушника із Матір’ю Божою, кладе туди загорнутий у марлечку сир, масло, літрову банку з молоком, трохи, але небагато хлібця, клаптик наждачного паперу... і виходить на середину вулиці* [43, с. 24].

Цукерки та військова форма стають уособленням зради для Дарусі: *Офіцер підніс червоного півника з колін близько до дитячих губів, але в рот не дав .... – Дарусю, тато казав, що вночі до вас приходили вуйки ... – Приходили, – відповіла, стежачи, як червоний півник засовує свій розкішний гребінь і їй у ротик. Офіцер одною рукою тримав двох півнів – зеленого, геть змалілого, і червоного – ніби настобурченого до бою ... – Дарусю, .. а ти сама вмієш заплітатися? – Вмію. ... Дівчинка швиденько заплела кіску, зав’язала, поправила другу, і тепер дивилася на офіцера. Червоний півник знову скочив на дитячий язичок. А коли офіцер іще раз висмикнув його, півень був уже безхвостий* [43, с. 156–157]. М. Матіос уважно випишує цей епізод, акцентуючи

увагу на тому, що саме червоний півник, а не зелений, остаточно призвів до зруйнування родини. Вказівку на кольороназву письменниці дає неспроста, оскільки відомо, що червоний – це колір СРСР.

2.2.2. Побутова лексика у складі порівняльних зворотів у романах В. Лиса

Образне порівняння є одним із найважливіших образотворчих засобів мови. Воно широко застосовується в художній літературі для розкриття світовідчуття письменника, для характеристики дійових осіб, їх взаємостосунків і вчинків. Саме такий різновид образного порівняння найбільш яскраво представлений в аналізованих романах В. Лиса.

Письменник вживає порівняння для виокремлення різноманітних почуттів та емоцій героїв. Найчастіше за допомогою побутової лексики В. Лис художньо описує злість або емоційне збудження: *Параний – бо мав доволі похмуру натуру і коли закипав, як те молоко, то вже було не спинити* [40, с. 6]; *Взяла kota на руки, сердита, зла, як добре нагострена бритва – на себе, на цього дурного, нездалого ні на що діда, на цілий світ* [40, с. 91]; *Він сяяв, мов сто свічок, жодна з яких не хоче гаснути, а запалюється знов і знов* [40, с. 369]; *Взагалі Соломійка довго не вмiла гнiватися. Спалахне, бувало, як справжня солома, на яку вогник потрапив, диво-оченятами кресоне, пхинькне, а то й нiжскою тупне, та гнiв швидко, мовби гаряча вода, у балiю вилита, випаровується* [39, с. 35]; *Павло кремезнiший i спокiйнiший, розсудливiший, а Петро – тонiший, гiнкiший, тихий, та часом як спалахне, мов копиця сiна, в яку сiрника кинули* [39, с. 59].

Частотним є використання побутовiзмiв у складi порiвнянь для опису сором'язливостi: *Хоча чомусь пiдвести очi до лику Дiви Марiї не одважилася, а щоки спалахнули, мовби хто приложив до них двi великi кiткi маку* [39, с. 15]; *На лице Соломiї хтось вилив цiлеє вiдро червоної фарби* [39, с. 41]; *І жiнки оточили уповноваженого, пiдставляли щоки та зробили його геть бурячковим* [39, с. 229].

Цікавими є порівняння, у яких зображено особливості мовної поведінки героя твору: *У нього слів, як насіння в кишенці, анекдотами сипле, історіями* [39, с. 292]; *Запитати б його самого, на кого він схожий, так стидно, що так мало знає, що й так багато слів, які він вимовляє, зависають, не збагнуті, як щось, що, мов розсипані намистинки, губиться у траві, і годі їх визбирати* [39, с. 240].

В аналізованих романах В. Лиса описується історія героїв від молодості до старості, а тому знаходимо чимало конструкцій, побудованих на порівнянні чи зіставленні, у яких спостерігаємо філософські роздуми про свій поважний вік: *Досі Ружа, хоч пелюстки давно пооблітали* [40, с. 35]; *Єва взяла граблі, почала згрібати опавшину у своєму старому, як і вона, садку і раптом подумала, що то ж вона згрібає свої літа* [40, с. 82]; *Хай Ружа, хай Красна, Пишна, а вже не Ружа, саме бадиллячко, як і він сам* [40, с. 20].

Нерідко роздуми про старість спричиняють думки про самотність чи давно забуті почуття: *“Як одкраяна скибка”, – думала Єва. Наступна думка – скибка так і зосталася всихати. Стала сухою шкоринкою* [40, с. 82]; *І цупким віником якісь дивні щем і тривогу з душі вимітала* [39, с. 100]; *Душу її зновика жаль обсідав і накидав темну хустку, гіршу за вдовину, що не скинути й не замінити* [39, с. 207]; *Отак-о розворушити душу. Розгребти своїм приходом попіл її грубки* [40, с. 85].

Побутова лексика, уведена до складу порівняльних зворотів, часто виходить за межі фіксації лише в цій конструкції, а образно переосмислюється автором і розгортається у цілі метафоричні фрагменти тексту. У них письменник здебільшого зіставляє емоційний стан героїв із явищами чи речами повсякденної сфери: *Адам затрявся, заплакав. І став тожже на коліна перед жінкою, яку любив усе життя, яка зараз простягла до нього руки. Схожа на дерево, що просить його не рубати. А що він міг?* [40, с. 186]; *Дні були тягучими, наче кисіль, якого береш у маленьку ложечку і пробуєш так їсти. Ліза їла свій кисіль повільно, насолоджуючись знуцанням над собою: ага, ти хочеш, ти прагнеш цієї зустрічі, то от маєш чекання – розсипане, розтягнуте,*

– ну й переживай, перемотуй себе [40, с. 216]; *А може, й більше, бо жіноча цікавість гостроока і гостродзьоба, у ста люстерках роздвоєна і потроєна, на дві а то й три сотні лиць, на сотні стежок насінням пліток посіяна. Вона мов той сірник, кинутий на сухий хмиз серед лісу та ще й у суху вітряну погоду* [39, с. 239].

Письменник також часто використовує побутову лексику для зображення портретної характеристики персонажа, здебільшого для змалювання його зовнішності: *Файна дівка була в Луцяхи – дарма, що тоненька, очі як дві волошки серед макового цвіту* [39, с. 17]; *Про таке личко, як у Соломійки, кажуть, що в молоці викупане та росою умите* [39, с. 29]; *Великі очі ставали все виразнішими, а головне – із світло-сірих небесними, синіми, наче дві великі волошки над маковими квітами щік. Віями, як сказав одного разу тато Антін, мона землю заволочувати, такі пишні* [39, с. 29]; *Петрусь був худішим, гінким, наче лозина, мав очі темно-карі, як у батька, довгі пальці (злодійські, жартувала Гафія), ледь загострений ніс і смішні настовбурчені вуха* [39, с. 34]; *Чоловік мав старезне лице, пооране-переоране глибокими борознами, й тихий голос* [40, с. 23].

Із-поміж порівнянь знаходимо й більш розлогі портрети: *То в того носюра, як у бугая ріг, то в того праве око на друге село дивиться. Перебірлива, як дрібний горох, кажуть про таких. Проте Руфина дівка хоч куди – не тілиста, али й не худа, на лиці дві маківки зі щік виглядають, а з очей – дві хитрі лисички* [39, с. 59]; *Очі – маслом з них не їдну лампадку заправляти можна, а цілу гостину пригостити* [39, с. 264].

За допомогою побутовізмів В. Лис дає не лише портретну характеристику героя: *Не, не таке дерево мало рости поруч з її деревом, думає Єва. Той Адам був як якийсь будяк у закутку, якщо рівняти його з нею, Красною Ружею. І бач, його будякове насіння так і не долетіло до Євиного обійстя* [40, с. 84]; *А сам спів ще здається схожим на густющу сметану, таку густу, що можна краяти ножем* [39, с. 33]; *Ну, не чоловік, а помело з-під припічка* [40, с. 89];

Це він казав про її схожість із цінною порцеляною, яку боязко нести, щоб не впустити [40, с. 289].

Фіксуємо низку порівняльних конструкцій, в основі яких лежать семи ‘солодкий’, ‘солод’, часто із значенням ‘добрий, приємний’: *Сказав, що гинчий чоловік є, котрий у самотині-пустці загибається, а його ж думка про Євцю – солодка, як груша на Спаса – тико на світі й тримає ще* [40, с. 33]; *Звістка була солодка, як мед...* [39, с. 11]; *Ой, Соломко, бідна головко, добра ти, як млинець з медом* [39, с. 258]. Іноді такі звороти набувають іронічного змісту: *І солодко, мов цукеркою ци медом язика змастила, починає говорити* [39, с. 220], *Панська любов аліганцька, як цукерка...* [39, с. 223].

Чимало метафоричних конструкцій знаходимо у порівнянні з прянощами: *Такі, як ви, не сіль, а любисток цієї землі* [39, с. 198]; *Вони сиділи й розмовляли, добували й просівали слова, солоні, солодкі, в’їдливі й приперчені, про те, про се, баба, видно було, рада, що є до кого озватися, з ким поговорити* [39, с. 40].

Спостерігаємо значну кількість порівнянь у романах В. Лиса, побудованих на народнопоетичній традиційній основі. Незважаючи на це, такі порівняльні конструкції в авторському тексті зазнають різних трансформацій. Здебільшого спостерігаємо їх в описах повсякденного життя поліщуків, їхнього мовлення тощо. За їх допомогою автор передає весь колорит взаємовідносин між людьми, їхні смаки, уподобання, ставлення до навколишнього світу, до його реалій, до нових речей, які з’являлися в їхньому житті [61, с. 126]: *До нього Соломія, скрадаючись поза городами, як лисиця до курника, вирушає осіннім надвечір’ям через два дні* [39, с. 241]; *Впертий, як дурний бик* [39, с. 263]; *Ніби вчорашній чи позавчорашній борщ, про який раптом згадала* [40, с. 84].

В аналізованих романах натрапляємо й на фразеологізми, що входять до активного словника українця: *Штурхали ще й дядько Марко і всі їхні діти – старші й навіть молодші, коли зрозуміли, що тут він насправді ніхто, п’яте колесо до воза, немовби нікому не потрібний* [40, с. 27]; *А з того Адася Тихиського користі на правду як із козла молока* [40, с. 34]; *Не, халамидників*

трос, а той Адам Лесишин (бо ж Лесь прізвище) у їхній компанії хуліганській – приший кобилі хвіст [40, с. 37]; *Слово воно, звісно, не горобець, али й не латка, щоб до діла пришивати* [40, с. 206]; *Що судилося, того возом не об'їдеш, конем не обскачеш, а нечисті порядкувати на мему обійсті не дам.* [39, с. 120]; *Він струшує Соломію за плечі, як грушу* [39, с. 242].

Отже, досліджувані мовні одиниці не лише називають предмети навколишньої дійсності, а й стають засобами увиразнення художнього тексту, носіями образності, відображають душевний стан героїв.

На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що порівняння в художніх текстах М. Матіос і В. Лиса виконують важливу семантико-стилістичну функцію. Найбільша кількість порівнянь пов'язана з портретною характеристикою людини. Традиційно їхню основу становлять найменування об'єктів та предметів навколишньої дійсності.

Для творення художніх образів письменники використовують як прості, так і складні сполуки. Відзначимо, що у творах В. Лиса складні порівняльні сполуки є частиною ширшого мікроконтексту, із поступовим розгортанням. Тим часом М. Матіос частіше закладає символічний зміст у найменування предметів побутової сфери.

2.3. Експресивно-оцінна функція побутової лексики

Дослідники відзначають, що експресивна функція є однією з найголовніших функцій української літературної мови, поряд з номінативною та комунікативною. Експресивна функція – це єдина функція, яка виражає почуття та емоції і дає можливість перетворити внутрішнє, суб'єктивне у зовнішнє, об'єктивне, доступне для сприйняття. Експресивна функція служить для підсилення виразності інформації шляхом створення і комбінування специфічних мовних засобів та прийомів експресивізації [35, с. 474].

На експресивність побутовізмів впливає насамперед сфера їх уживання – повсякденне життя, оскільки саме воно формує емоції людини та її ставлення

до навколишньої дійсності. До формально виражених засобів підвищення експресії належать суфікси, які, приєднуючись до емоційно нейтральних основ, посилюють експресивність новоутвореного слова [67, с. 157].

2.3.1. Побутовізви з емотивною функцією в романах М. Матіос

Для передачі негативної або позитивної оцінки носії мови використовують демінутивні/пейоративні суфікси, проте в аналізованих романах згрубілих побутових вкраплень нами не зафіксовано. Здебільшого утворення з відтінком пестливості вживаються в романі “Солодка Даруся”, коли йдеться про головну героїню. У такий спосіб, на нашу думку, М. Матіос акцентує на тому, що Даруся лишилася в тому віці, коли в неї, маленької дівчинки, в одну мить зруйнувалася родина (пор. у тексті постійно звучить ласкавий варіант імені головної героїні, утворений за допомогою суфікса *-ус* – *Даруся*).

Із-поміж аналізованих лексем найбільше використовуються такі суфікси здрібнілості *-ик*, *-ок*, *-очк-(-ечк-)*, *-к-*, *-ець*. Часто з відтінком ласкавості вживаються побутові вкраплення на позначення продуктів, особливо молочних: *масельце*, *сметанка*, *молочко*, *сирець*, *хлібець* [43, с. 24], *кулешка* [43, с. 27], *мукичка* [43, с. 32], *коржик* [43, с. 49], *грибочки* [43, с. 59] та предметів хатнього та кухонного начиння: *півлітерка* [43, с. 13], *клубочок* [43, с. 59], *бідончик* [43, с. 24], *патичок* [43, с. 28], *марлечка* [43, с. 30].

Натрапляємо на випадки пестливого називання батьком дочки за допомогою вживання назви домашньої тварини: *А онде в дверях стодоли стоїть його котятко, мицька, його маленька – дитина його єдина* [44, с. 33].

Уживання подібних лексем з відтінком здрібнілості іноді демонструє стан головної героїні: *Але Даруся ні на що не нарікає. Бере вицвілий клубочок кольорових вовняних ниток, кілька шматків складеної учетверо позлітки, стрічки із весільного вінка Маріїної доньки Анни, та й іде у свій золотий садочок, саджений іще татовими руками, між грушки і яблінки* [43, с. 19];

Подолом сукенки насухо витирає обличчя від сліз і бере з-під подушок свою дитинку [44, с. 41].

Часто емоційно забарвлені лексеми вживаються разом з пестливими означеннями: *Загорнула в біленьку хусточку принесений Марією хліб* [43, с. 75]; *Низенькі ворітця біля татової хатки причинені, і Даруся заходить тихо, ніби боїться сполошити господаря* [43, с. 29]; *Кирилові на мить здалося, що він бачить отару біленьких овечок, які бредуть хребтом Кісного* [44, с. 9].

До емоційно забарвлених зараховуємо і лайливі та просторікуваті вирази, що звучать у мовних партіях селян, оскільки вони також є складниками побуту: *...шляк би го був трафив ще в моїй утробі* [43, с. 10]; *А най мій язик чиряки обсиплять, яке дурне сказала!* [43, с. 11]; *Кажи, курвего, хто тебе пробив, бо тут тобі буде смерть!* [44, с. 44]; *Аж гості, а особливо оковиті жінки, поприкривали свої писки долонями, немов також намагалися затамувати попереджувальні скрики про небезпеки* [43, с. 86]. Зі зневажливим значенням вживається фразеологізм *ладувати бебехи*, що в романі означає ‘збирати манатки на полювання’: *...У четвер зранку Кирило сказав Василю “ладувати бебехи”* [44, с. 13].

Твори М. Матіос про Буковину рясніють діалектними одиницями. Дослідник мовленнєвої експресії В. Чабаненко зазначає, що потрапляючи в художній текст, діалектизм перестає бути звичайним говірковим елементом. Він відразу ж набуває додаткових смислових та естетичних відтінків, різко контрастує з літературно-нормативною організованістю цього тексту й через те стилістично дуже увиразнюється. Експресивність діалектизму підтримується, безперечно, ще й тим враженням мовної свіжості, небуденності, яке він справляє на читача або слухача [67, с. 243]. Однак аналізовані лексеми вживаються здебільшого для простої етнографічної орнаментативної оповіді, а тому мають помірний ступінь експресивності: *шона* – тимчасова споруда [44, с. 36], *чір* – собача їжа, каша [43, с. 59], *фалди* – складки на одязі [43, с. 89], *хороми* – сіни [44, с. 39], *шульок* – качан [44, с. 51], *тарчик* – бочка [44, с. 13] тощо.

Отже, у семантиці загальноновживаних побутових лексем не часто наявний експресивно-оцінний компонент, оскільки вони здебільшого вживаються для номінування предметів навколишньої дійсності, проте в говіркових побутовізмах, ужитих у романах, експресивна конотація закладена, хоча й на помірному рівні.

2.3.2. Побутовізми як емоційно-оцінний компонент тексту в романах В. Лиса

Герої романів В. Лиса “Стара холера” та “Соло для Соломії” здебільшого люди поважного віку. Проте автор знайомить читача з різними періодами життя цих людей. Під час розповідей про дитинство головних героїв часто натрапляємо на зменшено-пестливі слова, зокрема й побутового вжитку.

Прикметно, що багато побутовізмів із відтінком зменшеності в аналізованих романах стосуються рослин, тварин, комах тощо. На нашу думку, у такий спосіб письменник якнайкраще передає вдячне та незгубне ставлення українців до природи, землі, що нас годує: *свинка* [40, с. 106], *павучок*, *гніздечко* [40, с. 251], *бурячки* [40, с. 225], *травичка*, *садки*, *соловейко*, *квіточки* [39, с. 19], *джмелик* [39, с. 33], *вишенька*, *сливочка* [39, с. 114], *гілочка* [39, с. 189], *теличка* [39, с. 330]: *А пізньої осені сорок дев'ятого року таки подали заяви. І самі одну з двох **корівок** – Лиску, двоє коней, **теличку**, **свинку**, частину птаства (по три курки і дві качки дозволяли оставити), плуги, віялку, косарку відвезли за два походи на колгоспний двір* [39, с. 200].

За допомогою суфіксів на позначення позитивної суб'єктивної оцінки (-ечк-, -ячк-, -ичк-, -к-, -ик-, -ок- тощо) утворюються побутовізми, що належать до таких груп:

1) назви одягу, взуття, аксесуарів: *пальтечко*, *взувачка* [40, с. 26], *платтячко* [40, с. 57], *черевички* [39, с. 277], *кулончик*, *капелюшок-беретик*, *рукавички*, *валізка* [39, с. 310];

2) номінації речей господарського вжитку: *стілничок* [40, с. 136], *лопаточка* [39, с. 45], *килимok* [39, с. 70], *поличка* [39, с. 88], *коробочка* [39, с. 101], *баночка*, *пляшечка* [39, с. 141], *вудочка-сіточка* [39, с. 188];

3) назви приміщень: *доминка* [40, с. 49], *кухонька* [40, с. 355], *хлівець* [40, с. 378].

Спостерігаємо поодинокі приклади вживання побутової лексики, що передає прихильне ставлення селян до алкогольних напоїв: *Вони навіть замовили по п'ятдесят грамів коньячку, щоб випити за трагічне кохання* [40, с. 75]; *Не, з тебе п'ятдесят, не, стограмчик файного коньячку* [40, с. 306]; *Бо ж як на день-два дитячко буде раніше, то мона буде батюшку попросити, щоб Марією назвав, він у нас добрий і покладистий, батюшка Андроній, особливо, як бутельку казюночки ци й самогоночки занести...* [39, с. 15].

За допомогою суфіксів *-иськ-*, *-юр-* з негативно-оцінним значенням уживаються лексеми на позначення назв тварин: *Заспокоїв себе, що тепер його боятимуться всі сільські псиська, може сміливо йти вечорами по селі* [40, с. 122]; *Двайцятий рік пуйшов, скоро й дівкою старою, що тико котиська об ноги сватаються, будеш* [39, с. 86]; *Нима твого любчика, підстрелив я його... Можеш піти поховати, закопати псяюру* [39, с. 144]; *Побіг за нею, потому відстав, ще з якимось псиськом знюхався* [39, с. 157].

Із негативно-оцінною конотацією вживаються й інші групи побутової лексики, зокрема: назви взуття: *Тико не в червоних, а кирзових чоботях. Чоботиськах замазаних* [39, с. 112]; номінації сільськогосподарської техніки: *Від того залізний тракторисько став живим і теплим* [40, с. 51]; агентиви: *Чув уже таке про себе Адам. А який він блаженний? Простий пастушисько* [40, с. 163].

Часто побутовізви з негативно-оцінними суфіксами вживають із відтінком збільшеності, зазвичай на це вказують означення: *Ліза пішла до піцерії через вулицю й замовила величезну піцуху* [40, с. 217]; *Колись у нього був більший і вищий домище, але Максим, коли підріс, наполог, щоб вітчим його продав* [40, с. 277]; *Ще коли ледь говорити вчилася, побачила великого*

джмелиська і заплескала в долоньки [39, с. 33]; *Някнув котисько* з бантиком на шиї [39, с. 34]; *Максимові відразу сподобався й подобався все дужче цей могутній, потужний собацюра, страшенно відданий, схильний до скупой, але ласки до свого господаря* [39, с. 245].

Фіксуємо випадки, коли побутова лексика вживається в емоційних контекстах і набуває ознак просторіччя: – *Хто багато їсть гороху, пердітима потроху*, – сказав *Омелян* [40, с. 12]; – *Хто?* – *Степан* зробився геть переляканим. – *Дядечко в манто*, – сказала *Ліза* і схопила його за руку. – *Приїжджав? Коли? Коли приїжджав Максим Качула?* [40, с. 378]; *Ну ти молоток*, *Соломко* [39, с. 227]; *Тьху, таранька засушена, мабуть, і ни знає, що таке чоловік* [39, с. 307].

В. Лис уважно ставиться до діалектної лексики української мови, а тому на сторінках романів “Стара холера” та “Соло для Соломії” натрапляємо на них дуже часто. За словами В. Чабаненка, експресивність діалектизмів підсилюється, оскільки вони справляють враження на читача своєю небуденністю. Проте в аналізованих романах діалектні побутові лексеми здебільшого слугують для етнографічної орнаментации оповіді: *блєшчина* – пляшка [40, с. 14], *бакун* – тютюн [40, с. 20], *боцун* – лелека [40, с. 21], *маринарка* – піджак [40, с. 30], *пацьорки* – намисто [40, с. 35], *городник* – лопата [40, с. 114], *гладущик* – глечик [39, с. 35], *майтки* – труси [39, с. 148] тощо. Таке слововживання, на думку В. Чабаненка, має помірний ступінь експресивізації.

Але фіксуємо кілька випадків омонімічного вживання діалектної побутової лексики. На перший погляд перед читачем зринає ніби знайоме йому слово, проте має помітку *діал.* І коли він дізнається тлумачення цієї лексеми, то виникає несподіваний ефект: *Як геть уторопав Роман, що діло до диньки йде, ... скомандував до другого свата, Омеяна* [40, с. 30]. На перший погляд здається, що йдеться про солодке, тобто успішне сватання, але у виносці читаємо: *динька (діал.) – гарбуз*. На нашу думку, у такий спосіб не лише

привертається увага читача, виникає ефект свіжості, але й відбувається певна гра з ним.

Отже, М. Матіос і В. Лис часто вживають побутові лексеми з експресивною функцією, але відтінок емоції у словах із емоційними суфіксами щоразу залежить від контексту, від змісту попередніх і наступних речень. Письменники активно послуговуються побутовізмами зі зменшено-пестливими суфіксами, а-от із негативно-оцінними знаходимо лише в романах В. Лиса. Пов'язуємо це зі специфікою чоловічого мовлення, оскільки в романах письменника з'являється більше головних героїв чоловіків. Зауважимо, що діалектну лексику В. Лис уводить у текст не лише для передачі місцевого колориту, але й для створення ефекту несподіванки для читача.

2.4. Характерологічна функція побутових вкраплень

Побутова лексика нерідко стає засобом характеристики героїв художнього твору, суть якої полягає в соціальному чи психологічному змалюванні мовця. Зокрема, це простежуємо за опису одягу, облаштування житла, страв, що споживають персонажі тощо.

2.4.1. Побутовізми як засіб характеротворення в романах М. Матіос

За допомогою змалювання деталей костюма нерідко простежується соціальна ієрархія, оскільки часто такі описи супроводжуються вказівкою на матеріал, колір або стан того чи того одягу. Наприклад, у людей з обмеженими статками одяг чи інші ткані вироби можуть мати такі недоліки: *Отож, як тільки перед ним [Іваном Цвичком] відкрилися двері камери, він ... добре вичистивши свого коричневого капелюха і латані-перелатані шльопанці, сів у автобус на Черемошне і вперше за багато днів узяв до губів дримбу* [43, с. 74], *Під дощами розлізлися його [Івана Цвичка] худенькі штани і світилася дірками стара-стара сорочка...* [43, с. 74]; *...плакав, не встидаючись, Цвичок і висякався у край своєї старої сорочки* [43, с. 76]; *Цвичок садовив поруч із*

собою Дарусю, давав їй у руки розкриту, щоправда, **діряву, парасолю від сонця** [43, с. 60].

Натомість у заможних людей одяг завжди має досконалий вигляд, оздоблений, виготовлений з дорогих тканин та доповнений аксесуарами: *Директор – молодий високий чоловік у **чорних окулярах** – продовжував сидіти за столом, гортаючи сторінки класного журналу* [43, с. 53]; *Сержант ... дав Іванові свій – майже новий – **армійський одяг: темно-зелені штани-галіфе із зав'язками** круг кісточок, **широкий ремінь** і таку ж **зелену сорочку з блискучими гудзиками*** [43, с. 74]; *ТОДОР УРСУЛЕСКУ ... в білій сорочці, з **метеликом** під тонкою шиєю, протер скельця **пенсне** й закріпив його нарешті на перенісці, закинувши **срібний ланцюжок** за праве вухо* [44, с. 25].

За допомогою побутової лексики на позначення костюма М. Матіос показує душевний стан героя в певний момент: *А посеред двору лементувала дружина колгоспного бригадира Передерія – Ірина, та якось так по-дурному, що встидно було дивитися: ... з-під **цвітастої спідниці** визирала **нижня сорочка з надірваною полою; засмальцьована кужайка** прикривала **широкі шлейки сорочки**, а на **нечесану голову** була **накинута газова косинка невизначеного** – але ближче до колісць **білого – кольору*** [43, с. 50–51]; *Даруся тим часом, пов'язана **весільними стрічками**, простоволоса, із **віночком** на голові, у довгій, до п'ят, **непідперезаній білій вишиванці** сиділа в розсохлій груші і перев'язувала гілля, знімаючи по одній стрічки із себе **кольору*** [43, с. 45]. Іноді назви одягу допомагають читачеві зрозуміти не лише душевний, а й психічний стан персонажа: *Він восени падав із жидівського млина й тепер слабував на голову. Тому ходив, завитий **жіночою вовняною хусткою**, поверх якої носив **капелюх із розігнутими крисами*** [44, с. 30].

Часто за опису одягу М. Матіос вживає прикметник **білий** та деривати від нього, вказуючи не лише на чистоту та традиційність цього кольору для українського костюма, а й на певну заможність того, хто його носить: *Андрій крутить перед обличчям **білий шовковий шнур**, яким підперезана його **довга сорочка з білим шиттям** коло пазухи* [44, с. 45]; *І сорочка в неї не буденна, а*

мережана білим [44, с. 49]; *Матронка голосом, схожим на шелест ласиці в сіні, ставши на танку із закачаними до ліктів рукавами біленької мережаної сорочки* [43, с. 78].

Прикметник *чорний*, уживаючись разом із назвами на позначення одягу, вказує на душевний стан героя, оскільки асоціюється з чимось лихим, таємничим, потойбічним. Здебільшого в аналізованих романах у чорне письменниця “одягає”, коли йдеться про траур: *Гершко сидів не при вході, а чомусь просто на величезному, як острів, овальному камені перед входом, увесь у чорному, із мертво складеними на колінах руками* [43, с. 108]; *ДОЦЬКА, ЗАВИТА ЧОРНОЮ ХУСТКОЮ* поїд самі очі, порядкувала на могилах Чев’юків [44, с. 28]; *...МАРИНЬКА-БОГОДУХА* стояла на Варварчуковому подвір’ї – чорна, як черниця: в довгій *чорній спідниці*, в накинутій поверх *чорного лейбика чорній великій хустці*, із в’язкою жовтих свічок [44, с. 46].

З-поміж побутовізмів з характерологічною функцією виокремлюємо й назви на позначення хатнього начиння та меблів. На сторінках романів натрапляємо на номінації механізованих предметів: *праска* [44, с. 53], *настінний годинник* [43, с. 85], *дзигар* [44, с. 48], що, на нашу думку, свідчить про заможність родини з огляду на те, що описувані події відбуваються в селі. Про статки також свідчить й облаштування житла: *Бо найбільше любить, особливо лютої зими, снувати перед сном по вистеленій грубими свинськими шкірами підлозі кімнати-спальні* [44, с. 14].

Оскільки раніше їжа підпорядковувалася релігійному календарю, буковинці дотримувалися певних правил у харчуванні. Тому в романах натрапляємо на такі гастрономічні звички персонажів, що вказують на їх набожність: *...на п’ятницю – пісний день – клала до грубого шкіряного рюкзака-запличника дерев’яний тарчик-бочечку із різьбленим оленем на ручці. А в тарчик – квашену капусту з опеньками; тоді вже пекла пісний малай – круглий кукурудзяний хлібець, варила бандулі – білу квасолю завбільшки з півмізинного пальця й заправляла її смаженою на олії цибулею. А на суботу за їжу гризоти не мала ніколи: величкий кус пожовклої торішньої солонини, дві-три головки*

літнього часнику, два кулаки полонинської бринзи, бараболяна кулеша, десяток-два бараболі сирії [44, с. 13]; ...а Васишині внуки буженину хіба що тільки в найдовший піст не пробують [44, с. 14].

2.4.2. Побутова лексика з характерологічною функцією в романах В. Лиса

В романах “Стара холера” та “Соло для Соломії” В. Лис часто характеризує за допомогою побутової лексики не лише матеріальний чи психологічний стан персонажів, але й художньо називає своїх героїв.

Головну героїню роману “Стара холера” Єву в селі кличуть *Ружею*, тобто трояндою: *Справді, Євку, Єву Клепцьову (покійного неїного батька Клепцьом прозивали) досі в селі позаочі кликали Ружею, або й Красною, Пишною Ружею. Бо, на відміну від незavidного Адама, колись була статною й вродливою, мала й багацько бажаючих на ній женитися* [40, с. 17]. А прізвисько Соломії з роману “Соло...” утворене за допомогою назви птаха: *Щедрий вечір, котрий ставив віночок до свята Маланки, привів до хати Троцюків, по-вуличному Зозуликів, перебиранців* [39, с. 11]. Є випадки, коли В. Лис дає прізвисько шляхом зіставлення певного побутового явища з рисами характеру, як-от кипіння молока: *Параний – бо мав доволі похмуру натуру і коли закипав, як те молоко, то вже було не спинити* [40, с. 6]. Іноді етимологія прізвища подається в роздумах самих героїв: *У кімнаті подумав, що в Лізи дивне прізвище. Мало би бути Саламаха – козацька каша. Вона розповідала, що соломаха – то міцно скручений великий куль соломи, якого ні порвати, ні порізати* [40, с. 360].

Частотним є стилістичний прийом додавання до власної назви характеристики у вигляді прикладки, що стосується різних груп побутової лексики. За допомогою вказівки назви роду діяльності передається певне глузування над героєм: *...то він розпустив чутку: коти од блаженного дурника Адама-настуха удачу приносять* [40, с. 138]. Уживаючи як прикладку назву сільськогосподарської техніки молотарку, письменник зображує персонажа як

балакучу людину: *Ну, Вірка їй відповіла, що пригналася **Варочка-молотарочка** ще по обіді, довго молелася, як то неї обіжають* [39, с. 213]. А-от про особливості характеру свідчить порівняння героя з упертою твариною – биком: *Вона відчуває – цей чоловік, цей **Басюта-бицюра**, як у селі прозивають, на відміну од Вадима, каже неправду* [39, с. 265]. Також фіксуємо приклад уживання прикладки з пестливим відтінком в розмові Соломії з коханою людиною: *Ой, Петрусю... **Петрику-бедрику*** [39, с. 136]. Бедрики – це жучки, а оскільки дівчина з дитинства захоплювалася комахами, тому й підбрала таку назву для коханого.

Нерідко за допомогою побутовізмів В. Лис указує на старість, здебільшого у сполученні з означеннями, що підсилюють ефект сказаного: *Хай Ружа, хай Красна, Пишна, а вже не Ружа, саме бадиллячко, як і він сам* [40, с. 20]; *Цей **трухлявий мухомор** був до біса проникливим* [40, с. 359]; *Справжній старт його, Максима, а не цього **підстаркуватого пенька-вітчима*** [40, с. 364].

Лексеми з тематичної групи “Назви одягу” часто допомагають читачу зрозуміти матеріальне становище того чи того героя: *Тієї осені вчетверте після заміжжя навідалася до рідного села Раїса, колишня Руфина. ... **Світле пальто, білі черевички, дорога, доволі коротка кремова сукня, бурштинове намисто і золотий кулончик на ній, легенький капелюшок-беретик і, нарешті, ажурні рукавички на пещених руках, а в них невеличка червона валізка** – така жінка будь-де викликала захоплені погляди* [39, с. 310]. Як бачимо, що такий наряд колишньої селянки Руфини свідчить не лише про її заможність, а й указує на її хизування перед односельцями. Це також доводить уживання автором характерних кольороназв: *світлий, білий, кремовий, золотий*. На нашу думку, такі означення ніби контрастують із сільською буденністю, де люди часто в брудному одязі, з чорними від праці руками тощо.

В. Лис часто вживає лексеми на позначення спідньої білизни, здебільшого в ситуаціях інтимного характеру. У такому випадку побутовізми вказують на легкодоступність героїні, яка зраджувала чоловіку та спокушала молодих офіцерів: *Заради її звабливої усмішки й гарячого тіла, заради тих*

неповторних хвилин, коли кохана Раюня зустрічала його після огидної казарми в кімнаті офіцерського гуртожитку лише в **чорних панчохах і білих або рожевих трусиках**, а часом геть гола, але в **прозорому пеньюарі** [39, с. 181].

У романі “Соло для Соломії” зображені роки німецької окупації, становлення та розпад СРСР. Героїнь роману, молодих і красивих, не оминула доля зустрічами з негідними солдатами, які прагнули інтиму від них: – *Що, другого ждала, більшовицька хвойдо? Щось він тебе не уважає, сталінський вишкребок. Бо мав би сам ждати свою підстилочку* [39, с. 242]. Показовим є зустріч Соломії та Руфини з німцем, який називав дівчат курочками:

Німець про щось думав. Міркував.

– Отпустійт? Зовісєм?

– Пане солдат, ми вам яєць привеземо, і сала, і молока, і курочку, – спромоглася на слово Руфина. – Дві. Скільки схочете.

– Яйка? Млеко? Курйочка... Видно було – він вагається. Думає і вирішує. Зрештою обвів поглядом обох. Зупинив очі на Соломіїці. Посміхнувся. – Найн. Не курйочка... Другой курйочка... Ткнув пальцем у Соломіїчині груди, тоді взяв пальцями за підборіддя. – Ду бін майн курйочка... Майн лібе медхен... Мі будеш дьєлай любофф... Гут тешефт? [39, с. 64]

Нерідко побутовіزمи вживаються як засіб іронії: – **Стакан і кружка, солдатская подружка. Кружка, небось, алюмінієва. – Люмінієва**, – потвердив [39, с. 202]. В. Лис майстерно описує появу побутової техніки в селі: *У Єви був і холодильник, і телевізор. У Єви було все. Холодильник мав чудернацьку звичку засвічуватися всередині, коли його відчиняли. Адам пару разів крадькома, як Єви не було в хаті, одчиняв і зачиняв холодильник, так йому подобалася та блимавка, хоч і знав, що так робити не можна, бо тоді в нутро холодильника **находить тепло**, а од нього те буркотливе, як і Єва, дивисько могло простудитися, така вже в нього натура – простуджуватися од тепла, а не холоду* [40, с. 254]. По-перше, наявність побутової техніки в хаті свідчить про певний матеріальний стан героїні Єви, а, по-друге, таке чудернацьке ставлення

до техніки як до дива змальовує героя Адама як простакувату, необізнану людину.

Отже, побутова лексика не лише вживається в прямій номінативній функції, а й стає таким важливим компонентом художнього твору, як засіб характеротворення. Письменники активно використовують різні групи побутової лексики для цілісного зображення життя, звичок, характерів героїв. У романах М. Матіос здебільшого показується душевний і матеріальний стани героїв крізь призму побутової лексики. В. Лис використовує побутовізви для називання своїх героїв, нерідко додає характерні прикладки, а також застосовує їх із іронічним підтекстом.

ВИСНОВКИ

Визначальне місце у творчості М. Матіос і В. Лиса посідає тема селянського життя. Із творів письменників постає історично правдива, глибока в осягненні соціальних та духовних проблем художня картина життя села. Для її відтворення використано побутову лексику, що виконує такі функції: номінативну, образно-символічну, експресивно-оцінну, характерологічну.

Номінативна функція побутовізмів найширше представлена в аналізованих творах та знаходить вияв у таких лексико-тематичних підгрупах: сільськогосподарська лексика (*олійня, виходок, курник, дровітня, хітанка сапка, сокира, батіг, веретено, підвода, рушниця, кочегарка, косовиця, пастівник*); назви їжі та кухонного начиння (*свіжина, голубці з бурякового листу, бараболяна кулеша, затірка, мамалічка, лагодзінки, деренівка, печеня, бутель, горня*); номінації хати, меблів та речей хатнього вжитку (*хороми, маєток, дома-халуна, лежанка, шибя, ліжник, крісло, балія, купеля, каганець, холодильник*); назви на позначення народного костюма (*хустка, спідничина, капелюх, сорочка, куфайка, постолы, кептар, комбінашка, станік*); назви звичаїв, обрядів, ігор та розваг (*хованки, гробки, “гора-маре”, сестринський танець, цимбали, бубен*). Номінуючи предмети навколишньої дійсності, М. Матіос часто вживає збірні іменники: *гаддя, бурячиння, кукурудзиння, мотуззя, залізячя*. В. Лис неодноразово використовує побутову лексику як засіб іронії: *на тобі, Соломочко, і пряника, і засраника; полюбила за пахучі дікалони й шовкові панталони*. Поширеними є й діалектні одиниці, що стилізують оповідь та надають текстам автентичного колориту: *шопа, чір, фалди, маринарка, шульок, тарчик, дрімба, пацьори, дзитар, джерга*. Уведення в текст таких елементів сприяє глибшому пізнанню народнорозмовної стихії української мови.

Не менш поширеною є образно-символічна функція побутової лексики, що матеріалізується у формі порівнянь розгорнутої (*роздувалися ніздрі, немов у корів перед отеленням; пахне так само чисто, як мережана сорочка на жінці в*

призахідному сонці; щоки спалахнули, мовби хто приложив до них дві великі квітки маку) та нерозгорнутої структури (*гостра, мов кинджал; щечече, мов сороченя; зла, як добре нагострена бритва*); метафор (*Та минає якийсь час – чорне залізо болю остаточно осідає на дно ріки...; Ліза їла свій кисіль повільно, насолоджуючись знуцанням над собою*). Порівняння в художніх текстах М. Матіос і В. Лиса виконують важливу семантико-стилістичну функцію. Найбільша кількість порівнянь пов'язана з портретною характеристикою людини. Відзначимо, що у творах В. Лиса складні порівняльні сполуки є частиною ширшого мікроконтексту, із поступовим розгортанням. Тим часом М. Матіос частіше закладає символічний зміст у найменування предметів побутової сфери.

Порівняно менше в побутовізмах виявлено експресивно-оцінний потенціал, до формально виражених засобів якого належать демінутивні чи пейоративні суфікси. Письменники активно послуговуються побутовізмами зі зменшено-пестливими суфіксами, а-от із негативно-оцінними знаходимо лише в романах В. Лиса. Пов'язуємо це зі специфікою чоловічого мовлення, оскільки в романах письменника з'являється більше головних героїв чоловіків. До емоційно забарвлених зараховуємо лайливі та просторікуваті вирази, що звучать переважно у мовних партіях селян. Помірний ступінь експресивності мають діалектні одиниці, що у творах М. Матіос вживаються здебільшого для простої етнографічної орнаменталізації оповіді. Натомість у В. Лиса знаходимо й такі фрагменти, що створюють ефект несподіванки для читача.

Побутова лексика з характерологічною функцією відтворює соціальний чи психологічний стан героїв і є менш уживаною в порівнянні з іншими функціями. У романах М. Матіос здебільшого показується душевний і матеріальний стани героїв крізь призму побутової лексики. В. Лис використовує побутовізми для називання своїх героїв, нерідко додає характерні прикладки, а також застосовує їх із іронічним підтекстом.

Отже, побут у творах М. Матіос і В. Лиса змальований не як реєстр ужиткових речей, характерних для повсякденного буття персонажів, а як

важливий складник їхньої свідомості, яка сформувалася на засвоєнні народних традицій та обрядів під час тривалого історичного розвитку. Уводячи в тексти романів найменування сільськогосподарських знарядь праці, їжі, предметів хатнього начиння, вбрання, письменники відтворюють національний колорит та допомагають краще пізнати культуру свого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімова Л. Г. Поліські назви головних уборів, мотивованих способом носіння. *Проблеми української діалектології на сучасному етапі* : мат. XVI Республік. діалектол. наради. Житомир, 1990. С. 206–207.
2. Бабий Ф. И. Бытовая лексика говорів середнього басейна Горини (названня одягу, обуви і головних уборів) : дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 1985. 228 с.
3. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. Львів : Світ, 2003. 432 с.
4. Бабій І. О., Семенюк О. А. Гуцульська побутова лексика в романі Р. Іваничука “Вогненні стовпи”. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика*. Херсон, 2018. Вип. 33. С. 18–22.
5. Березовська Г. Г. Структурна організація та географія назв традиційного одягу та прикрас у східноподільських говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 393 с.
6. Бибиц С. П. Побутовизми і знаково-символічна система прози Г. Квітки-Основ'яненка. *Культура слова*. Київ, 2003. Вип. 63. С. 6–12.
7. Бичко З. М. Назви одягу та взуття в наддністрянському говорі. *Діалектологічні студії. 1. Мова в часі і просторі* : зб. наук. пр. на пошану Д. Гринчишина. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 276–281.
8. Бойко І. Д., Горленко В. Ф., Куницький О. С. Народна землеробська техніка українців : монографія. Київ : Наукова думка, 1971. 162 с.
9. Бойко Н. І. Проблема експресивної маркованості лексичних одиниць у працях українських мовознавців. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2008. Вип. 43. С. 115–121.
10. Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2015. 330 с.

11. Бурячок А. А. Емоційно знижена лексика і фразеологія в побутовому мовленні. *Усне побутове літературне мовлення*. Київ : Наукова думка, 1970. С. 58–63.
12. Вакалюк Я. Ю. Лексико-семантична характеристика назв одягу в говірках Прикарпаття. *Проблеми української діалектології на сучасному етапі* : мат. XVI Республік. діалектол. наради. Житомир, 1990. С. 181–182.
13. Войтів Г. В. Назви одягу в пам'ятках української мови XIV–XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 1995. 19 с.
14. Волошинова М. О. Репрезентація лексики на позначення напоїв у Словнику української мови Бориса Грінченка. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2015. Вип. 20. С. 28–32.
15. Гайдученко Г. Порівняння як мовно-образний засіб творів Ірен Роздобудько. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика"*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2013. Вип. 17. С. 118–120.
16. Ганудель З. Т. Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии (названия пищи, посуды и утвари) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев, 1980. 21 с.
17. Глуховцева К. Д. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнословобожанських говірок. Луганськ : Альма-матер, 2003. 183 с.
18. Головацкий Я. Ф. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии. Санкт-Петербург, 1877. 85 с. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=89538> (дата звернення: 09.03.2020).
19. Гороф'янюк І. В. Структурна організація та ареалогія флорономенів центральноподільських говірок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 20 с.
20. Гримашевич Г. І. Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 23 с.
21. Гримашевич Г. І. Побутова лексика в романі В. Шевчука "Стежка в траві. Житомирська сага" (на матеріалі назв одягу та взуття). *Волинь-Житомирщина*.

Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир, 2010. № 20. С. 238–251.

22. Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 20 с.

23. Дерке М. Ж. Назви одягу в угорських говорах Закарпаття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.09. Ужгород, 2002. 203 с.

24. Дзендзелівський Й. О. Дослідження лексики українських говорів (стан і перспективи). *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці філологічної секції.* Львів, 1990. Том ССХХІ. С. 250–261.

25. Дорошенко Л. І. Ареологія будівельної лексики східнополіського діалекту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1999, 19 с.

26. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ : НДІУ, 2007. 444 с.

27. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2011. 19 с.

28. Зайченко В. В. Народний одяг Чернігівщини (машинопис). *Архів Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарнавського.* Чернігів, 1996. С. 3–10.

29. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография : монография. Москва : Наука, 1991. 504 с.

30. Ігнатенко Д. А. Найменування меблів та хатнього начиння у творах Т. Г. Шевченка та в українських говірках на півночі Молдови. *Одеський лінгвістичний вісник.* Одеса, 2014. Вип. 3. С. 76–83.

31. Каленюк С. О. Лексика творів Уласа Самчука: народнорозмовні джерела, семантична структура та стилістичні функції : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2007. 18 с.

32. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2001. 19 с.

33. Коваленко О. О. Назви взуття в говорах Миколаївщини. *Проблеми української діалектології на сучасному етапі* : мат. XVI Республік. діалектол. наради. Житомир, 1990. С. 200–202.
34. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови : підручник. 3-тє вид., доп. Київ : Вища школа, 1987. 351 с.
35. Коваль Т. Л. Експресиви як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*. Бердянськ, 2011. Вип. XXIV. Ч. 2. С. 468–476.
36. Ковпик С. І. Поетика густативів у повісті Марії Матіос “Кулінарні фіглі”. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2017. Вип. 16. С. 351–358.
37. Крижко О. А. Розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – початку XVIII століття (назви їжі, напоїв, продуктів харчування) : монографія. Київ : ТОВ “Міжнародна фінансова агенція”, 1998. 169 с.
38. Лизанець П. М. Угорські запозичення в українських говорах Закарпаття (на матеріалі назв житла, його складових частин і різних господарських будівель). *Проблеми української діалектології на сучасному етапі* : мат. XII Республік. діалектол. наради. Київ, 1965. С. 120–122.
39. Лис В. С. Соло для Соломії : роман. Харків : Книжковий Клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2018. 368 с.
40. Лис В. С. Стара холера : роман. Харків : Книжковий Клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2018. 272 с.
41. Лисиченко Л. А. Архаїчні назви одягу в східнословобожанських говірках. *Семасіологія і словотвір* : зб. наук. пр. Київ : Наук. думка, 1989. С. 336–342.
42. Маркевич М. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. Извлечено из нынешнего народного быта. Киев : Изд. И. Давиденка, 1860. 172 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000939> (дата звернення: 09.03.2020).
43. Матіос М. В. Солодка Даруся : роман. Львів : Піраміда, 2005. 176 с.

44. Матіос М. В. Майже ніколи не навпаки : роман. Львів : Піраміда, 2007. 176 с.
URL:lib.sumdu.edu.ua/library/docs/Books/Matios_Mayzhe_nikoly_ne_navpaku.pdf
(дата звернення: 30.04.2020).
45. Неділько О. Д. Назви одягу і взуття в говірках Чернігівщини. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі* : тези доп. і повідомл. Житомир, 1983. С. 209–210.
46. Нечитайло О. І. Побутова лексика. *Українська мова : енциклопедія.* / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ : “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2007. С. 493.
47. Никончук А. М. Назви одягу та взуття правобережного Полісся : монографія. Житомир, 1998. 230 с.
48. Оскирко О. П. Номінація вина і пива у говірках Східного Поділля. *Молодий вчений.* 2018. № 4 (56). С. 329–332.
49. П’яст Н. Й. Формування тематичної групи “назви посуду” в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 19 с.
50. Пашкова Н. І. Назви одягу в українських говорах Карпат (структурно-семантична та ареальна характеристика) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2000. 20 с.
51. Пілецький В. І. Генеза лексико-семантичної групи назв будівель для худоби та птиці в наддністрянських говорах півдня Тернопільщини. *Лексика української мови в її зв’язках з сусідніми слов’янськими і неслов’янськими мовами* : тези доповідей. Ужгород, 1982. С. 230–231.
52. Піцура Т. Назви одягу і прикрас як засіб відтворення колориту місцевого побуту у художньому творі (на матеріалі роману Івана Чендея „Птахи полишають гнізда”). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства.* Ужгород : Говерла, 2007. Вип. 11. С. 233–238.

53. Піцура Т. П. Архаїчні назви взуття в українських карпатських говорах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Філологія*. Ужгород, 2008. № 18. С. 75–80.
54. Піцура Т. П. Назви хатніх речей в українських говорах Карпат (стан вивчення, склад, структурна організація). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 2008. Вип. 12. С. 168–170.
55. Поліщук Л. Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01. Умань, 2015. 22 с.
56. Поповський А. М. Слово “борщ” в ономастичному та апелятивному контексті. *Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 28-30 трав. 2008 р.). Київ, 2009. С. 252–263.
57. Сердега Р. Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини) : монографія. Харків : Монограф, 2012. 218 с.
58. Сібрук А. В. Структура та семантика назв прикрас (на основі пам’яток XI–XIV ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 17 с.
59. Словник української мови : в 11 т. / редкол. І. К. Білодід (голова), П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. 1971. 550 с.
60. Стилїстика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
61. Тиха Л. Лексико-семантичні та граматичні особливості порівнянь у повісті Володимира Лиса “Соло для Соломії”. *Лінгвостилїстичні студії*. Луцьк, 2018. Вип. 8. С. 123–128.
62. Тищенко Л. М. Структурна організація й динаміка побутової лексики південнослобожанських говірок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 19 с.
63. Ур Л. Л. Назви їжі й кухонного начиння в південних ужансько-латорицьких угорських говірках Закарпатської області : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.09. Ужгород, 2004. 20 с.

64. Хмара Г. В. Типи номінування *одягу і взуття* в сучасній українській мові (функціонально-стильовий аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2006. 20 с.
65. Царалунга І. Б. Назви речей домашнього ужитку в українських актових книгах кінця XVI – початку XVII століття. *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2011. Вип. 1. С. 171–179.
66. Цуркан М. В. Побутовизми як засіб стилізації розмовності у прозі письменників Буковини початку XXI століття. *Science and Educationa New Dimension. Philology*. Budapest, 2015. № III (14). P. 76–80.
67. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
68. Cocuz I. Bucovina – file de istorie. Suceava : Grupul editorial Mușatinii – Bucovina Viitoare, 2000. 300 p.
69. Jusko-Stekele A. Dazi “gastronomiskie” tabu latgaliesu folklore. *Literatura un kultura: process, mijiedarboba, problemas. “Gastronomiskais teksts” literatura un kultura : zinatnisko rakstu krajums*. Daugavpils, 2014. XV. P. 11–23.
70. Kucała M. Twoja mowa cię zdradza. Regionalizmy i dialektyzmy języka polskiego. Krakow, 1994. S. 3–7.
71. Moszynski K. O sposobach badania kultury materialnej Praslowian. Wroclaw : PAN, 1962. 293 s.
72. Żurawska-Chaszczewska J. Słownictwo rzemiosł skorzanych w Polsce historycznej. Gorzow : Wyd-wo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2014. 345 s.